

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра адміністративного, фінансового та інформаційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Фінансово-правовий статус Національного банку України

Студентки 2 курсу, 4мз групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації «Фінансове
право»

Кубрак Аліни Геннадіївни

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Сударенко Олена
Володимирівна

Гарант освітньої програми
к.ю.н., професор

Ніколаєва Людмила
Вікторівна

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НБУ.....	7
1.1.Наукові підходи до поняття «фінансово-правовий статус Національного банку України.....	7
1.2.Принципи діяльності НБУ.....	13
1.3.Повноваження центральних банків у сфері фінансової діяльності за законодавством інших держав.....	16
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НБУ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ.....	22
2.1.Правові засади співпраці НБУ з органами публічної влади у сфері здійснення фінансової діяльності.....	22
2.2.Національний банк України як основний суб'єкт грошово-кредитних відносин.....	29
2.3.Повноваження НБУ у сфері бюджету та публічних доходів.....	33
2.4.Повноваження НБУ у сфері регулювання та нагляду за банківською діяльністю та небанківськими фінансовими установами.....	41
2.5.Правові акти НБУ як форма державного регулювання діяльності суб'єктів нагляду НБУ.....	53
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Національний банк, як центральний банк України, у зв'язку з фундаментальними зрушеннями в суспільстві, розвитком глобалізаційних та інтеграційних процесів, намагається виявляти основні зміни, адаптуватися до них та включати ці особливості у сферу своєї діяльності. На сьогодні введено у дію Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг», який характеризується появою нового етапу, пов'язаного з розширенням сфери впливу та регулюванням Національним банком суб'єктів небанківських фінансових установ. З 1 липня 2020 року НБУ став регулятором страхових, лізингових, фінансових компаній, кредитних спілок, ломбардів та бюро кредитних історій.

За даними НБУ, на 31.10.2020 в Україні працювали 74 банк та 2079 учасників ринків небанківських фінансових послуг. З них, 195 (-1) ризикових (non-life), 19 лайфових страховиків (страхування життя), 303 (-1) ломбарди, 324 (-3) кредитні спілки, 147 (+2) лізингові компанії, 1026 (+1) фінансових компаній, 65 (+1) страхових брокерів. На платіжному ринку працює 36 платіжних систем, створених резидентами та 13 міжнародних платіжних систем, створених нерезидентами.

Актуальність теми дослідження полягає насамперед у потребі вивчення правового статусу Національного банку України, його організації та повноважень; також у тому, що діяльність центрального банку має вирішальний вплив на стабільність національної валюти. Враховуючи умови європейської інтеграції та приведення українського законодавства до стандартів Європи, є потреба дослідити останні зміни у законодавстві України, а саме питання генези, розвитку та розширення повноважень НБУ відповідно до Закону України «Про Національний банк України», його взаємозв'язку з іншими державними органами та контроль за діяльністю підконтрольних суб'єктів, перелік яких збільшився. Незалежному органу, який на початку роботи регулював монетарну політику та емісію грошей, держава надала також і складні повноваження у сфері захисту прав

споживачів фінансових послуг (за виключенням бірж та недержавних пенсійних фондів). Для забезпечення можливості належної реалізації повноважень були внесені зміни не тільки до Закону України «Про Національний банк України», але й прийнята нова редакція Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення», Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» та Закону України «Про валюту та валютні операції». Нацбанк також дозволив здійснювати грошові перекази за допомогою QR-коду.

Отже, повноваження НБУ наразі розповсюджуються на зовсім нові відносини та суб'єктів (зокрема, щодо віртуальних активів, емісії електронних грошей). Вважаємо, що з регулюванням діяльності зазначених суб'єктів, з боку органу державного управління, правовий статус, якого визначений на рівні Конституції України, стане одним з шляхів у розвитку та побудови зрозумілої та прозорої бізнес-моделі ринку фінансових послуг. Отже, можна зробити висновок, що вивчення нових повноважень НБУ потребує подальших наукових досліджень, враховуючи практику застосування норм законодавства.

Окремі аспекти правового статусу Національного банку України, організації і його діяльності висвітлювалися у працях таких вітчизняних учених-юристів, як Б. Адамик, Л. Воронова, Ю. Ващенко, О. Запотоцька, І. Іванець, Є. Карманов, О. Костюченко, В. Кротюк, Т. Латковська, О. Любунь, О. Орлюк, А. Селіванов, Ю. Тополь.

Мета і завдання дослідження: вивчення питань правового регулювання повноважень Національного банку України у сфері мобілізації, розподілу та використання фондів коштів, емісії грошової одиниці України, вироблення шляхів удосконалення законодавства у зазначеній сфері.

На виконання зазначеної мети були поставлені такі *завдання*:

- визначити фінансово-правовий статус Національного банку України;
- розкрити сутність принципів діяльності НБУ;

- дослідити наукові погляди щодо ролі центрального банку в інших державах;
- розкрити напрями співпраці НБУ з органами публічної влади;
- висвітлити особливості грошово-кредитної політики НБУ;
- охарактеризувати повноваження НБУ у сфері бюджету та публічних доходів;
- розкрити сутність правового статусу НБУ як органу державного управління та суб'єкта першої ланки банківської системи України;
- висвітлити нові повноваження НБУ у сфері регулювання та нагляду за небанківськими фінансовими установами;
- вивчити законодавство України щодо правових форм фінансової діяльності НБУ;
- виробити шляхи вдосконалення законодавства у зазначеній сфері.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері фінансової діяльності Національного банку України, як публічного суб'єкта, що врегульовуються правовими нормами.

Предметом дослідження є повноваження Національного банку України у сфері фінансової діяльності.

Практичне значення роботи полягає в тому, що одержані результати несуть дискусійний характер і для подальших наукових праць вони можуть бути корисні: - для вдосконалення законодавства про регулювання банків та небанківських фінансових установ; - для подальших наукових досліджень у сфері фінансової діяльності НБУ в Україні та шляхи її вдосконалення; - для подальшого вивчення фінансово-правового статусу НБУ, його ролі у надгляді та регулювання за банківськими установами та небанківським фінансовим ринком.

Методи дослідження. Одним з перших методів є спостереження за діяльністю НБУ, його політикою та правовим статусом. Застосовувався цей метод в I розділі в підрозділі 1.1. при визначенні фінансово-правового статусу НБУ. Під час написання усієї роботи застосовувалися й інші методи: діалектичний - для дослідження теоретичних і нормативних положень щодо фінансово-правового статусу НБУ (розділи 1-2); системно-структурний - при побудові структури

дослідження; системного аналізу - для опису принципів діяльності банків та функцій центробанку (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.3); історико-правовий - для дослідження розвитку повноважень центробанків у різні часи; структурно-функціональний - для структуризації системи елементів фінансово-правового статусу НБУ, дослідження особливостей співпраці НБУ з іншими органами публічної влади (підрозділи 1.1, 2.1); порівняльно-правовий - для вивчення та порівняння міжнародного досвіду щодо місця центральних банків та їх повноважень у фінансовій сфері (підрозділ 1.3); формально-догматичний - трактування норма законодавства, для вироблення шляхів вдосконалення законодавства у зазначеній сфері функціонування НБУ (розділ 2); статистичний - для аналізу та узагальнення емпіричної інформації, що стосується теми дипломної роботи (розділи 1-2).

Структура роботи. Структура випускної кваліфікаційної роботи підпорядкована меті та завданням дослідження. Робота складається із вступу, двох основних розділів, 8 підрозділів, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 75 сторінок, з них основного тексту - 64 сторінки. Список використаних джерел нараховує 114 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ НБУ

1.1. Наукові підходи до поняття «фінансово-правовий статус Національного банку України»

Центральні банки створені та функціонують у багатьох державах. Вони відрізняються за назвами, порядком утворення, обсягом повноважень. Центральний банк характеризується подвійною правовою природою: з одного боку, він є органом державної влади, уповноваженим здійснювати державне управління в сфері банківської діяльності та за небанківськими фінансовими установами, а з іншого, - банківською установою, яка здійснює банківські операції, виступає кредитором останньої інстанції для інших банківських і небанківських фінансових установ [1]. Правовий статус центральних банків характеризується такими основними чинниками: - рівнем нормативно-правового закріплення; - ступенем самостійності (незалежності) в системі органів державної влади (ознаки: правовий статус визначений на рівні Конституції; зазначений орган створюється не виконавчою владою; строк повноважень посадових осіб незалежного органу перевищує строк повноважень того суб'єкта, який призначає; фінансується державним бюджетом окремим рахунком); - характером взаємовідносин з іншими банками та фінансово-кредитними установами [1].

Правовий статус Національного банку України (далі - Банк) визначений, в першу чергу, Конституцією України та Законом України «Про Національний банк України» (далі - ЗУ «Про НБУ») [2; 3]. Згідно зі статтею 99 Конституції України Національний банк України є центральним банком України, основною функцією якого є забезпечення стабільності національної грошової одиниці України - гривні. Відповідно до статті 2 ЗУ «Про НБУ» Банк є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, який має юридичний статус (відміна ознака якого - відособленість майна банку від майна держави. Хоч

формально це майно перебуває у державній власності, центральний банк наділений правом розпоряджатися ним як власник. Цим центральний банк відрізняється від державного банку, майно якого повністю контролюється державою), завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, ЗУ «Про НБУ» та іншими законами України [1]. Банк є юридичною особою, незалежним органом, який має статутний капітал у розмірі 10 млн. грн., що є державною власністю і служить для забезпечення зобов'язань НБУ [2, ст. 3]. Також НБУ має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і закріплено за ним на праві господарського відання.

Слід зазначити, що Банк є органом зі спеціальним статусом. Це означає, що він не належить до жодної гілки влади. Така особливість правового статусу НБУ зумовлена, в першу чергу, його основною функцією - забезпеченням стабільності гривні. Для виконання цієї функції Банк повинен бути наділений певною самостійністю та незалежністю від інших органів державної влади. Отже, фінансово-правовий статус НБУ - це правове положення цього банку у фінансових правовідносинах з його участю, зміст якого виражається сукупністю фінансово-правових прав та обов'язків, спрямованих на виконання цілей та функцій [4].

Визнання НБУ суб'єктом фінансового права обумовлено публічними цілями діяльності цього органу. Він є головним грошово-кредитним органом держави, що зобов'язує цей орган при вирішенні питань, віднесених до його відання, керуватися, в першу чергу, публічними інтересами фінансової діяльності держави, координувати свою діяльність з діяльністю інших органів держави, а в деяких випадках надавати їм безпосереднє сприяння [1].

Важлива роль НБУ зумовила і високий рівень правового регулювання його положення. Статус, цілі діяльності, функції і повноваження НБУ визначаються Конституцією України, Законами України «Про НБУ», «Про банки та банківську діяльність» [5], «Про валюту і валютні операції» [6], «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та

Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій» [7], щорічними законами про Державний бюджет [8], Бюджетним кодексом України (далі - БК України) [9].

Фінансово-правовий статус НБУ встановлюється та регулюється законодавством національного рівня. Слід зазначити, що у процесі співпраці з міжнародною фінансовою спільнотою задля зміцнення та стабільності фінансової системи України, Правління НБУ діє відповідно до законодавства України, міжнародних норм банківської діяльності, рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду (Базельські угоди про капітал: Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу («Базель I») [10], Міжнародна конвергенція щодо вимірювання та вимог до капіталу: переглянуті підходи («Базель II») [11], Глобальна реформа світового банківського сектору («Базель III») [12], Базель IV [13], «Основні принципи ефективного банківського нагляду» [14], «Загальні регуляторні підходи до підвищення стійкості банків і банківських систем» [15] та «Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу» [16]) та положень Європейського законодавства (Протокол про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку [17]).

Віднесення встановлення фінансово-правового статусу НБУ до виключного відання законодавства національного рівня означає і наявність особливого законодавчого порядку зміни його правового положення, цілей діяльності, функцій і повноважень. Подібні зміни можуть вноситися або в якості поправок до Конституції України, або в якості іншого законодавчого акту, але тільки у випадках, прямо передбачених законом [3]. Як приклад, можна згадати, що перша редакція Конституції України містила норму (стаття 93), яка передбачала, що НБУ має право законодавчої ініціативи. В подальшому були внесені зміни до Конституції України, на сьогодні НБУ не має таких повноважень.

Отже, фінансово-правовий статус Банку полягає, перш за все в тому, що відповідно до ЗУ «Про НБУ» НБУ належить монопольне право на емісію грошей в обіг, а також випуск національних грошових знаків (банкнот, монет). Карбування монет також здійснюється в Україні на замовлення Банку.

Процедура емісії грошей суворо регламентована і здійснюється центральним банком через валютний, фондовий та кредитний способи. Валютний спосіб: гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення НБУ операцій з купівлі/продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку для підвищення інвестиційної привабливості України НБУ розширив можливості іноземних банків з купівлі-продажу іноземної валюти за гривню (з 07.02.2020) [18]. Тепер іноземні банки зможуть вільно здійснювати розрахунки в гривнях з іншими іноземними банками за операціями з купівлі/продажу іноземної валюти відповідно до договорів, укладених за межами України, з використанням своїх кореспондентських рахунків в українських банках) [19]. Фондовий спосіб: гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення НБУ операцій з купівлі/продажу на відкритому ринку державних цінних паперів (Фондовий ринок України в основному представлений цінними паперами, які емітує держава. Для фізичних осіб інвестиційними перевагами такого фінансового інструменту є, в першу чергу, стовідсоткові гарантії держави щодо повернення їх номінальної вартості (по депозитам Фонд гарантування вкладів гарантує у разі банкрутства банку повернення суми не більше 200 тис. грн.) та стабільна дохідність протягом тривалого строку (у разі стабільної кон'юнктури фінансового ринку), по-друге, відсутність будь-якої сплати податків [20, п. 133.6 ст. 133] (наприклад, альтернативне джерело прибутку, як банківський депозит, оподатковується податком на доходи фізичних осіб - 18% + 1,5% військовий збір [20, ст. 165, 167, 170, п. 161 підр. 10 Розділу XX]), по-третє, можливість використовувати як забезпечення по кредитах, а також можливість за потреби продати цінні папери на вторинному ринку. Фондовий ринок, як альтернатива державним цінним паперам пропонує цінні папери приватних національних та іноземних компаній. Приватні компанії на відміну від державних, на основі емісії цінних паперів ставлять за мету отримання прибутку від їх розміщення на внутрішньому та зовнішньому фондовому ринку, тому дохідність такого інструменту буде вищою в порівнянні з державними цінними паперами. Але подібна перевага може компенсуватись вищими комісійними витратами та обов'язковістю сплати податків за такими доходами. В Україні фізична особа може

купити цінні папери тільки через торговців, яких ще називають інвестиційними компаніями або брокерами. У такій компанії повинна бути відповідна ліцензія Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [21]. Слід згадати про гарантований інвестиційний інструмент - державні казначейські зобов'язання (далі - ДКЗ). У будь-якій державі державний борг - це найнадійніший інструмент вкладення коштів. І тому, перші кроки на ринку цінних паперів люди будуть робити, купуючи державні казначейські зобов'язання. Тому, ще з 2012 року Банкнотно-монетний двір НБУ за співпраці із Міністерством фінансів України почав друкувати ДКЗ. По-перше, ці державні цінні папери випускаються у документарній формі і не потребують відкриття рахунку чи укладання договору з банком. По-друге, особа, яка є власником державних казначейських облігацій, за бажанням може звернутися в будь-який момент до банку та продати їх. Отже, на відміну від депозиту інвестовані кошти в разі потреби можуть бути повернені повністю чи частково шляхом продажу або всього пакета цінних паперів, або його частки. Стаття 42 ЗУ «Про НБУ» містить норму, що зазначає: «НБУ виконує операції по обслуговуванню державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними». Кредитний спосіб: гроші випускаються шляхом здійснення Банком підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування, тобто НБУ стає кредитором останньої інстанції. Надання банкам кредитів здійснюється Банком через аукціон, що забезпечує створення рівноправних умов доступу банків до централізованих кредитних ресурсів.

Відповідно до ЗУ «Про НБУ» та Закону України «Про валюту та валютні операції», НБУ є головним органом, який визначає валютну політику. Банк: здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний нагляд за банками, а також небанківськими фінансовими установами та операторами поштового зв'язку, які отримали ліцензію на здійснення валютних операцій; аналізує та прогнозує динаміку валютних показників; порядок проведення переказу валютних цінностей визначається НБУ;

банки надають банківські та інші фінансові послуги, якщо вони є валютними операціями, на підставі банківської ліцензії (цю ліцензію надає НБУ); НБУ у визначеному ним порядку веде реєстр осіб, яким видано ліцензії на здійснення валютних операцій, та розміщує інформацію про видані ліцензії на сторінках офіційного інтернет-представництва НБУ [1].

У сфері валютного регулювання 07.05.2020 року НБУ разом з ЄБРР підписали договір про здійснення валютних операцій своп гривня/долар США в обсязі до 500 млн дол. США. Це дасть змогу посилити макрофінансову стабільність в Україні під час глобальної кризи, спричиненої пандемією коронавірусу, а також збільшити підтримку реального сектору економіки. Купівля валюти Банком у ЄБРР на умовах своп сприятиме зростанню міжнародних резервів України, який контролює НБУ [22]. Саме таким чином Національний банк України здійснює фінансову діяльність у сфері валютного регулювання.

Також НБУ осучаснив регулювання ринку електронних грошей та гармонізував його із законодавством України та Європейського Союзу в сфері здійснення фінансового моніторингу. Раніше це питання регулювала Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні» [23], яка втратила чинність, тепер діє Постанова Правління НБУ «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» [24]. НБУ, як суб'єкт регулювання та нагляду за банківськими та небанківськими фінансовими установами буде регулювати питання «Чи фінансові установи здійснили заходи з належної перевірки користувачів електронних грошей, у тому числі їх ідентифікацію та верифікацію?» [24, п. 3.5]. У Постанові НБУ зазначено, що небанківські фінансові установи та інші комерційні компанії можуть бути агентами та надавати послуги з розповсюдження електронних грошей, із поповнення електронних гаманців і здійснення розрахунків. Крім того, перекази з використанням електронних грошей мають супроводжуватися інформацією про платника та отримувача. Цього вимагають нові норми Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним

шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення» (далі - ЗУ «Про фінансовий моніторинг») [25], що набрав чинності з 28.04.2020. Отже, НБУ отримав нові повноваження і саме у його розширеній діяльності можна побачити елементи фінансово-правового статусу.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що фінансово-правовий статус НБУ - це правове положення незалежного, особливого органу державного управління у відносинах мобілізації, розподілу, використання коштів публічних фондів держави та органів місцевого самоврядування, а також емісії грошової одиниці України, права та обов'язки якого спрямовані на забезпечення стабільності грошової одиниці України. Отже, правовий статус НБУ розкривається через сукупність його прав та обов'язків на всіх стадіях руху коштів. Права та обов'язки, які становлять правовий статус НБУ, у 2020 році значно розширено, оскільки до його повноважень держава додала сферу регулювання та нагляду не тільки за банками, а і за небанківськими фінансовими установами (окрім, бірж та недержавних пенсійних фондів).

1.2. Принципи діяльності НБУ

Науковий інтерес становить з'ясування сутності принципів діяльності НБУ. НБУ функціонує відповідно до загально-правових принципів, які притаманні більшості державних органів. До таких принципів належать: принцип верховенства права, принцип законності, принцип незалежності, принцип економічної самостійності, спеціальної правоздатності, організації НБУ на основі державної власності, принцип здійснення діяльності без мети отримання прибутку.

Принцип верховенства права (закріплений в Конституції України) полягає у тому, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [2, ст. 8].

Також в основі діяльності НБУ лежить принцип законності. Відповідно до цього принципу НБУ є центральним банком держави, особливим органом

державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією, та ЗУ «Про НБУ». Отже, банк виконує лише ті функції, які визначені Конституцією України, законодавством у сфері регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ та банківським законодавством.

Принцип незалежності полягає в тому, що: правовий статус НБУ визначений на рівні Конституції; зазначений орган створюється не виконавчою владою, оскільки, у формуванні керівних органів НБУ беруть участь Президент України та Парламент; і не допускається втручання органів законодавчої, виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання завдань і функцій Ради НБУ чи Правління, крім випадків визначених законом; строк повноважень посадових осіб незалежного органу перевищує строк повноважень того суб'єкта, який призначає (і Президент і Парламент України обираються на 5 років, а строк повноважень членів Ради НБУ - сім років, крім Голови Банку, який входить до складу Ради НБУ на строк здійснення ним повноважень за посадою); фінансується державним бюджетом окремим рахунком (статтею) відповідно до Закону України «Про Державний бюджет» за відповідний рік (у разі, якщо діяльність збиткова - такі збитки покриваються за рахунок видатків ДБ наступного бюджетного періоду).

Одним із організаційних принципів центрального банку є принцип економічної самостійності. Відповідно до нього НБУ є економічно самостійним органом, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених законодавством випадках - також за рахунок Державного бюджету України.

Принцип спеціальної правоздатності, центрального банку полягає в наявності обмежень щодо його діяльності, у тому числі заборони НБУ бути акціонером або учасником банків та інших підприємств, установ; здійснювати операції з нерухомістю, крім тих, що пов'язані із забезпеченням діяльності банку та його установ; здійснювати торговельну, виробничу, страхову та іншу діяльність, яка не відповідає його функціям.

Принцип самостійності полягає у тому, що НБУ не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, держава не відповідає за зобов'язаннями НБУ.

До основних принципів слід віднести принцип здійснення діяльності без мети отримання прибутку. Одержання прибутку не є метою діяльності НБУ [3, ст. 51]. Проте Банк все рівно отримує прибуток. Саме можливість отримання доходів надає НБУ подвійного правового статусу - як суб'єкта господарювання, діяльність якого направлена на отримання прибутку, і як особливого органу державного управління.

Як зазначено в частині 1 статті 2 ЗУ «Про НБУ»: «...принципи організації НБУ визначаються Конституцією України, цим Законом та іншими законами України». Можна зробити висновок, що загально-правові принципи (законності, верховенства права), вони закріплені в Конституції України. Інші принципи вже більш теоретичні, та сформульовані після вивчення банківського законодавства. На нашу думку, для більш розширеного сприйняття фінансово-правового статусу НБУ, організації його фінансової діяльності потрібно належним чином систематизувати та закріпити решту принципів у чинному законодавстві.

У сфері валютного регулювання НБУ також діє за принципами. Так, згідно з принципом свободи здійснення валютних операцій, передбачено право фізичних та юридичних осіб - резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами та виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній валюті чи в іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших держав, а також право фізичних та юридичних осіб - резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності. Для розширення відповідного права на сьогодні розроблений проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ведення підприємницької діяльності е-резидентами в Україні» від 20.10.2020 № 4240 [26]. Разом із цим одночасно передбачено можливість правомірного та обґрунтованого втручання держави у валютні операції, що буде здійснюватися лише з метою стабільності фінансової системи та рівноваги платіжного балансу України.

Принцип ризикоорієнтованості, прозорості, достатності та ефективності валютного регулювання передбачає право НБУ запровадити тимчасові дії заходів захисту та обґрунтування їх здійснення.

Сутність принципу самостійності та ринковості валютного регулювання, полягає у можливості застосування гнучкості валютного курсу, незалежності НБУ у формуванні та реалізації валютної та монетарної політики у межах, визначених законом.

Отже, можна із впевненістю зазначити, що на основі, як загально-правових, так і спеціальних принципів, НБУ виконує покладені на нього завдання та функції, з метою дотримання стабільності національної грошової одиниці, а також для зняття всіх наявних обмежень і переходу до режиму вільного руху капіталу, який стане підґрунтям для полегшення ведення господарської діяльності та інвестиційного клімату в Україні, припливу іноземного капіталу, стійкого економічного зростання. Загально-правові принципи (законності, верховенства права), вони закріплені в Конституції України. Інші принципи вже більш теоретичні, та сформульовані після вивчення банківського законодавства. На нашу думку, враховуючи збільшену сферу повноважень НБУ, для більш розширеного сприйняття фінансово-правового статусу НБУ, організації його фінансової діяльності потрібно належним чином систематизувати та закріпити решту принципів у чинному законодавстві, а саме в Розділі I ЗУ «Про НБУ».

1.3. Повноваження центральних банків у сфері фінансової діяльності за законодавством інших держав

Банківська система як складова частина фінансової системи будь-якої держави відіграє вирішальну роль в економічному розвитку держави, є головним механізмом фінансово-кредитних відносин. Банківські системи різних держав, їх організаційна структура та правове регулювання залежать від багатьох факторів, до яких поряд з історичними, політичними та національними традиціями, слід також віднести рівень розвитку товарно-грошових відносин у державі, загальний

економічний розвиток, засоби регулювання грошового обігу, рівень врахування розвитку технологій, рівень їх корпоративної соціальної відповідальності, що є дуже важливим фактором у 2020, тощо.

За сучасних умов практично у всіх державах з ринковою економікою створені й активно розвиваються дворівневі банківські системи, де на першому рівні функціонує центральний банк держави, який здійснює емісійну, нормотворчу, наглядову та інші види діяльності; на другому - діють інші банки, які займаються акумуляцією коштів компаній і підприємств, здійснюють різноманітні банківські операції.

У деяких державах функціонують трирівневі банківські системи, до яких входять також кредитні інститути небанківського типу (наприклад, страхові компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії тощо). До таких банківських систем належать системи Швейцарії, Японії. Слід зазначити, що до кредитно-банківської системи Німеччини, Франції, США, крім банків, входять також різні кредитні установи - Федеральне відомство нагляду за кредитною справою (Німеччина); Комітети з банківської регламентації і кредитних установ, а також Банківська комісія (Франція), Рада Керуючих Федеральної Резервної системи (США). Особливістю є й те, що в США переважають приватні кредитно-фінансові інститути (акціонерні), а в державах Західної Європи та Японії поряд з приватними значне місце посідають напівдержавні, державні і кооперативні кредитно-фінансові установи [27; 28;29].

У світовій практиці існують різні підходи до організації банківського нагляду. Звідси виділяють три групи держав, які відрізняються місцем і роллю центрального банку в управлінні і способом побудови наглядових структур у державі. Перша група - це держави, у яких контрольні функції здійснює центральний банк (Австралія, Ісландія, Італія, Іспанія, Португалія). Друга група - це держави, у яких контрольні функції виконуються не центральним банком, а іншими органами (Австрія, Данія, Канада, Норвегія, Швеція, Фінляндія). Третя група - це держави, у яких контрольні функції здійснюються центральним банком спільно з іншими органами: Швейцарія - Центральний банк, Федеральна Банківська комісія та

Швейцарська банківська асоціація; Франція - Банк де Франс спільно з Банківською комісією; Німеччина - Німецький Федеральний банк спільно з Федеральним відомством нагляду за кредитною справою; США - Федеральна Резервна система спільно з Міністерством фінансів [29].

Велике значення для забезпечення стабільності економічного розвитку держави має ступінь незалежності центрального банку від виконавчої влади, який у різних державах різний. Найбільш незалежні від державних органів центральні банки Австрії, Німеччини та Швейцарії. В законодавстві цих держав відсутні норми, що дають змогу уряду втручатися в грошово-кредитну політику, здійснювану центральним банком. Певною самостійністю користуються банки, які за законом підзвітні законодавчим органам (Канада, США, Нідерланди, Японія). В законодавстві Японії чітко передбачено право державних органів скасувати рішення центрального банку. Найбільш залежним від виконавчих органів є центральний банк Італії, де в законодавстві закріплено право уряду на втручання в діяльність цього банку [29]. Незважаючи на різноманітність і специфічність банківських систем зарубіжних держав, вони не функціонують ізольовано одна від одної, а навпаки перебувають у постійній взаємозалежності і взаємозв'язку.

Для кращого з'ясування сутності нових функцій НБУ, пов'язаних з його фінансовою діяльністю, слід розглянути та вивчити докладніше структуру і функції банківських систем провідних зарубіжних держав. Банківська система Великої Британії є однією з розвинених у світі. Вона характеризується високим ступенем концентрації та спеціалізації капіталу, добре розвинутою банківською інфраструктурою, тісним зв'язком з міжнародним ринком позикових капіталів. Банківська система Великої Британії є дворівневою і включає: Банк Англії - центральний банк держави, який виступає головною ланкою банківської системи; депозитні, кредитні та торгові банки, кожний з яких має визначену спеціалізацію; фінансово-кредитні установи небанківського типу, до складу яких входять: страхові компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії, кредитні, будівельні кооперативи і товариства, пенсійні фонди, довірчі пайові фонди, ощадні інститути тощо [30; 31]. На сьогодні Банк Англії виконує всі функції центрального банку і

відіграє важливу роль у регулюванні грошово-кредитної та валютної сфери, управлінні державним боргом. Банк Англії має вирішальний вплив на стабільність національної валюти, забезпечує надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, що загалом визначає ефективність функціонування економіки держави [32].

Кредитно-банківська система Німеччини має дворівневу будову, верхній рівень - Німецький Федеральний банк; нижній рівень - система банків та спеціалізованих кредитних установ, кількість яких становить 4,5 тис., а кількість їх відділень у державі - майже 49 тис. Німецький Федеральний банк має центральне правління у Франкфурті-на-Майні, виступає безпосередньо як федеральна юридична особа публічного права і на 100% належить федерації [33; 34; 35]. Завданням Німецького Федерального банку є регулювання за допомогою валютно-грошових інструментів грошового обігу і кредитного забезпечення господарства з метою збереження стабільності валюти, а також турбота про банківське виконання системи розрахунків у державі та з іншими державами. [36].

Повноваження Федерального банку й уряду чітко розмежовані, Федеральний банк відповідає за монетарну політику, а уряд - за фіскальну. Крім того, федеральний уряд має право брати участь у всіх засіданнях Ради банку. Однак уряд не має права голосу, але може подавати заяву або навіть вимагати, щоб будь-яке рішення Ради центрального банку не мало чинності протягом двох тижнів. Німецька модель центрального банку є базовою для держав Європейського Союзу [37].

Керівна роль у структурі органів управління кредитно-банківською системою Франції належить Центральному емісійному банку Франції - Банк де Франс [38]. Відповідно до Закону Франції «Про Статут Банку Франції» у редакції від 4 серпня 1993 Банк де Франс є державним банком, який зобов'язаний визначати кредитно-грошову політику держави, володіє винятковим правом кредитної та готівково-грошової емісії. До компетенції Банк де Франс належать: розробка і реалізація основних напрямів грошово-кредитної політики держави; емісія банкнот; забезпечення чіткої і надійної роботи платіжної системи, її безпеки, турбота про

розвиток кредитно-банківської системи в цілому; забезпечення органів управління кредитної системи держави всім необхідним для виконання покладених на неї функцій. Центральна банківська установа Франції є незалежною, а взаємовідносини з гілками влади чітко розмежовані [34; 39]. Отже, організація кредитно-банківської системи Франції свідчить, що вона є досить вдосконаленою системою в механізмі управління кредитними установами в світовій практиці, спрямована на проведення демонополізації процесом управління банківською системою і недопущення монополізму Центрального банку [40].

Найбільш надійною для іноземних компаній є швейцарська банківська система. Розвинена ринкова економіка, висока банківська культура, фінансова стабільність та стабільна валюта, розвинута юридична система зробили Швейцарію дуже привабливою для іноземних інвесторів. Швейцарська банківська система очолюється Національним банком, який має статус акціонерного товариства. Банківська система об'єднує понад 500 банківських організацій, з яких понад 140 відділень великих іноземних банків. Усі швейцарські банки традиційно поділяють на три основні групи: I - найбільші акціонерні банки («United Bank of Switzerland», «Union Bank of Switzerland», «Credit Suisse» і «Credit Suisse First Boston») акумулюють майже 63% активів банківської системи держави, мають широку міжнародну мережу; II - кантональні, регіональні та ощадні банки: працюють із місцевими вкладниками у своїх регіонах, спеціалізуються на кредитуванні, здійснюють розрахунково-касові операції; III - приватні банки (здійснюють управління інвестиційними портфелями) [41]. Характерною рисою швейцарської банківської системи є надзвичайно високий ступінь контролю за діяльністю банків та інвестиційних компаній. На цьому ґрунтується загальноприйняте в світовій практиці ставлення до швейцарських банків як еталона надійності. Контроль за банками має триступінчасту структуру і здійснюється Федеральною банківською комісією, Національним банком і Швейцарською банківською асоціацією [42].

Отже, характер взаємовідносин центральних банків з органами державної влади за своїм змістом і формою в різних державах неоднаковий. Перший аспект стосується рівня самостійності, незалежності центрального банку у визначенні і

реалізації монетарної політики. Другий аспект стосується взаємовідносин центрального банку з урядом з приводу фінансування дефіциту державного бюджету. Кожна держава має свої особливості побудови банківської системи, проте вивчення питання правового режиму центрального банку в різних державах призвело до висновку, що є спільні риси між законодавством України та інших держав. Банки є незалежними; їх організація та діяльність регулюється Основним законом держави - Конституцією і окремим спеціальним законом; основне завдання - емісія та стабільність грошової одиниці; незалежність емісійного інституту пояснює волю держав при створенні центральних банків забезпечити послідовність та постійність дій у проведенні грошово-кредитної політики.

Разом з тим, наявні відмінності у правовому статусі центральних банків, його повноважень та організації фінансової діяльності, зокрема, є центральні банки, які здійснюють нагляд тільки за банками, а є держави, для яких характерна наявність функцій нагляду і регулювання не тільки за банками, а й за небанківськими фінансовими установами. І тому, на нашу думку, діяльність Національного банку України потрібно більш ретельно перевіряти та контролювати, як у Швейцарії, та на практиці показувати свою незалежність від інших гілок влади, як Німецький центральний банк.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НБУ У СФЕРІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

2.1. Правові засади співпраці НБУ з органами публічної влади у сфері здійснення фінансової діяльності

Зміст принципу незалежності НБУ розкривається у процесі аналізу інституційного та бюджетного аспектів. Провідна ідея інституційної незалежності полягає у забезпеченні режиму невтручання в діяльність центрального банку з боку органів державної влади. Водночас, як слушно стверджує А.О. Селіванов, незалежність центрального банку не слід зводити до статусної незалежності серед інших суб'єктів управління економічними процесами, адже саме національний банк здатний бути єдиним емісійним центром та відповідати за управління всією грошово-кредитною системою. За таких умов особливого значення набуває розроблення механізму взаємодії НБУ з вищими органами державної влади, оскільки він не може залишатися окремо від інших суб'єктів публічної влади держави [43, с. 63]. Як правильно зауважує В. О. Малюткін, філософській категорії «взаємодія» притаманні наявність: а) таких відносин (зв'язків), які дозволяють суб'єктам впливати один на одного [44, с. 4]. Саме тому переконливою видається пропозиція А.С. Гальчинського щодо потреби побудови відносин між законодавчими органами, урядом і національним банком не на ієрархічній структурі, а на принципах рівноправного партнерства [45, с. 268].

Зміст інституційної незалежності НБУ розкривається через механізм його відносин із парламентом, урядом та главою держави - Президентом України. Особливості форм цих взаємовідносин закріплені у розділі IX ЗУ «Про НБУ».

Відповідно до ст. 85 Конституції України, ст. 51 ЗУ «Про НБУ», Банк підзвітний главі держави та Парламенту України в межах їх конституційних повноважень. Підзвітність означає: 1) призначення на посаду та звільнення з посади Голови НБУ Верховною Радою України за поданням Президента України;

2) призначення та звільнення Президентом України половини складу Ради НБУ; 3) призначення та звільнення Верховною Радою України половини складу Ради НБУ; 4) доповідь Голови Національного банку Верховній Раді України про діяльність Банку; 5) надання Президенту України та Верховній Раді України двічі на рік інформації про стан грошово-кредитного ринку в державі [46, с. 4]. Відповідно до статті 9 ЗУ «Про НБУ» основні засади грошово-кредитної політики розробляє Рада НБУ і надсилає їх (щороку-до 15 вересня) у Верховну Раду України.

В процесі її розроблення необхідна тісна взаємодія уряду і НБУ. Згідно із ЗУ «Про НБУ» показник інфляції визначається Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, яке надає його (разом з іншими параметрами, серед яких - ВВП, розмір дефіциту державного бюджету та джерела його покриття, платіжний та торговельний баланси) НБУ для розроблення основних засад грошово-кредитної політики. Міністерство фінансів має історичний вплив на грошово-кредитну політику. Він спричиняється бюджетними витратами і надходженнями, змінами коштів на рахунку уряду в Банку, факторами боргової політики.

Світова практика побудови відносин між центральним банком та парламентом свідчить про різні форми парламентського контролю за діяльністю центрального банку. У Фінляндії визначено, що банк Фінляндії працює під гарантією Едускунти та перебуває в її віданні, а його діяльність контролюється уповноваженими, які обираються Едускунтою. У шведській конституції (гл. 9, §12) встановлено, що Ріксбанк є органом, підзвітним Ріксдагу - парламенту Швеції [47, с. 625, 717].

Особливості взаємовідносин НБУ з Кабінетом Міністрів України викладено у ст. 52 ЗУ «Про НБУ», яка закріплює такі їх форми: - НБУ та Уряд України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного і соціального розвитку; - НБУ на запит Уряду України надає інформацію щодо монетарних процесів; - Уряд України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на запит НБУ надають інформацію, що має вплив на стан платіжного балансу; - НБУ підтримує економічну політику Уряду України, якщо вона не суперечить забезпеченню

стабільності грошової одиниці України; - Голова НБУ або за його дорученням один з його заступників можуть брати участь у засіданнях Уряду України з правом дорадчого голосу; - у засіданнях Правління НБУ можуть брати участь члени Уряду України з правом дорадчого голосу; - НБУ має право подавати Уряду України у встановленому порядку пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань, спрямованих на виконання функцій Банку; - НБУ взаємодіє з Урядом України з питань грошово-кредитної політики, сприяє реалізації економічних програм уряду, якщо це не суперечить забезпеченню стабільності валюти України.

Важливою формою взаємодії Уряду України і НБУ є спільна нормотворча діяльність, щодо прийняття Кабінетом Міністрів України актів, з питань здійснення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, а з низки особливо важливих питань банківської сфери - видання спільних постанов. Постанови Кабінету Міністрів України, будучи обов'язковими для виконання, визначають державну політику в сфері грошового обігу, кредитування, здійснення фінансування та платежів у господарській діяльності. «НБУ і Уряд України проводять взаємні консультації щодо дій, які ними плануються, з питань строку випуску цінних паперів, погашення державного боргу з урахуванням їх впливу на стан банківської системи, а також пріоритетів єдиної державної грошово-кредитної політики» [48, с. 7].

Також, НБУ є учасником бюджетного процесу, відповідно до статті 31 ЗУ «Про НБУ»: Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти у Національному банку на рахунку, відкритому центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, якщо інше не передбачено Бюджетним кодексом України.

НБУ є об'єктом контролю Рахункової палати при виконанні її повноважень. У Законі України «Про Рахункову палату» зазначається, що Рахункова палата України здійснює фінансовий аудит та аудит ефективності щодо виконання кошторису доходів та витрат Національного банку України; під час здійснення

фінансового аудиту та аудиту ефективності щодо діяльності НБУ та інших фінансових установ Рахункова палата перевіряє та аналізує діяльність НБУ, інших фінансових установ у частині обслуговування ними коштів державного бюджету [49]. Члени Рахункової палати для виконання покладених на них повноважень мають право отримувати від НБУ та інших фінансових установ необхідні відомості про здійснювані ними операції і стан рахунків розпорядників та одержувачів бюджетних коштів, фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування щодо операцій з коштами державного бюджету, у тому числі міжбюджетних трансфертів, а також про надходження до державного бюджету податків, зборів, обов'язкових платежів та інших доходів. Так, у Звіті РПУ зазначила, що НБУ не забезпечив якісного та обґрунтованого планування кошторису адміністративних витрат на 2018 рік, а тендерний комітет НБУ у 2019 систематично порушував вимоги Закону України «Про публічні закупівлі» [50] щодо складання тендерної документації [51; 52].

Оскільки повноваження НБУ пов'язані з питаннями політики державних запозичень, то варто згадати і новоствореного суб'єкта - Агентство з управління державним боргом, який реалізує державну бюджетну політику у сфері управління державним боргом та гарантованим державою боргом [53, ст. 1]. НБУ відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 42 ЗУ «Про НБУ»: «виконує операції по обслуговуванню державного боргу, пов'язані із розміщенням державних цінних паперів, їх погашенням і виплатою доходу за ними». Що стосується Державного бюджету, НБУ відкриває рахунок центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, а Агентство «здійснює управління ліквідністю єдиного казначейського рахунка та валютних рахунків державного бюджету, в тому числі розміщує тимчасово вільні кошти єдиного казначейського рахунка та кошти валютних рахунків державного бюджету за погодженням з Міністром фінансів» [53]. Отже, можемо спостерігати зв'язок між завданнями двох органів, як наслідок, бачимо розширення переліку органів, з якими співпрацює на різних етапах та у різних сферах НБУ.

За сучасних умов розвитку технологій та становлення цифрового світу, важлива співпраця НБУ та Міністерства цифрової трансформації [54]. 08.04.2020 вони підписали Меморандум про співпрацю у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, розвитку інформаційного суспільства, цифрових навичок та прав громадян [55]. У межах співпраці Мінцифра та НБУ планують запуснути навчальний курс для українців на порталі Дія. Цифрова освіта про платіжні картки, платежі за допомогою смартфона та «розумного» годинника, платежі онлайн в Україні та за її межами, кредитні ліміти та безпеку розрахунків в інтернеті. Ще один спільний пріоритет - сприяти переведенню розрахунків у всіх сферах державного сектору економіки в безготівкову форму. Зменшення ролі готівки в економіці та збільшення частки безготівкових операцій - це одне з важливих завдань Банку, визначене, зокрема, у Стратегії розвитку фінансового сектору до 2025 року [56]. Упродовж останніх п'яти років, нагадали у прес-службі регулятора, рівень готівки в економіці поступово зменшився з 17,8% від ВВП у 2014 році до 9,2% у 2019 році. А частка безготівкових операцій у загальному обсязі операцій із використанням платіжних карток навпаки збільшувалася - з 25% у 2014 році до 50,3% на кінець 2019 року. І також Мінцифри разом з НБУ та НКЦПФР розробляють чіткі критерії фінансового моніторингу, які будуть запобігати накладенню неправомірних штрафів на суб'єктів правовідносин у сфері застосування віртуальних активів. Національний банк за підтримки Мінцифри визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних та облікових систем, контролює створення платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації [54].

Слід зазначити і про співпрацю НБУ з Державною казначейською службою України. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України про затвердження Положення про Державну казначейську службу України «Державна казначейська служба України відповідно до покладених на них завдань та в установленому законодавством порядку здійснює через систему електронних платежів

Національного банку України розрахунково-касове обслуговування розпорядників, одержувачів бюджетних коштів та інших клієнтів, операцій з коштами бюджетів [57]; відповідно до Порядку казначейського обслуговування державного бюджету за витратами: «Платежі з погашення та обслуговування державного боргу здійснюються Казначейством в національній та іноземній валютах у такому порядку: погашення державного боргу, плата за користування кредитом (позикою) (виплата відсотків (доходу) за борговими зобов'язаннями) та сплата комісій, штрафів здійснюються безпосередньо на рахунки кредиторів, НБУ або банків-агентів відповідно до договорів, укладених Мінфіном з кредиторами та банками-агентами як в національній, так і в іноземній валютах» [58].

Відповідно до Закону України від 28.04.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» [59] повноваження ліквідованої Національної комісії, що здійснювала державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг були розподілені між НБУ та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Нагляд та регулювання ринку страхових, лізингових та факторингових компаній, кредитних спілок, бюро кредитних історій, ломбардів та інших фінансових компаній перейшли до НБУ. НКЦПФР тепер наділена повноваженнями у сфері регулювання недержавних пенсійних фондів та фондів фінансування будівництва і фондів операцій з нерухомістю.

НБУ у сфері здійснення своєї фінансової діяльності співпрацює і з органами місцевого самоврядування, які виконують свої повноваження згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [60]. Відповідно до ст. 31 ЗУ «Про НБУ» «...місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти у Національному банку на рахунку, відкритому центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, якщо інше не передбачено БК України»; ст. 56 ЗУ «Про НБУ»: нормативно-правові акти НБУ з питань, віднесених до його повноважень, є обов'язковими для органів місцевого самоврядування; ст. 57 ЗУ «Про НБУ» містить норму, в якій зазначено, що НБУ

має право безоплатно отримувати необхідну інформацію від органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання усіх форм власності для підготовки грошово-кредитної, фінансової статистики, статистики платіжного балансу, міжнародної інвестиційної позиції, зовнішнього боргу, банківської статистичної інформації та аналізу фінансової стабільності, а також аналізу та прогнозу динаміки макроекономічних, грошово-кредитних, валютних та фінансових показників [3].

Слід згадати і про судову гілку влади. НБУ здійснює безспірне стягнення коштів з рахунків своїх клієнтів відповідно до законодавства України, в тому числі за рішенням суду. НБУ може звертатися до суду за захистом свої прав (щоб визнати банки неплатоспроможними та, щоб ті в свою чергу виконали власні зобов'язання за кредитами рефінансування). Так, Господарський суд Львівської області 16.01.2020 року у повному обсязі задовольнив позов НБУ про звернення стягнення на предмет іпотеки, пов'язаного з ексвласником ПриватБанку Ігорем Коломойським, ПАТ «Дніпрометалсервіс» [61]. І в свою чергу, через суд можна оскаржити рішення (нормативно-правові акти чи індивідуальні акти), дії або бездіяльність НБУ чи його посадових та службових осіб виключно з метою встановлення їх законності.

В Україні головним суб'єктом монетарної політики є НБУ, який самостійно розробляє основні засади грошово-кредитної політики [2, ст. 100]. Участь у розробці грошової політики беруть Уряд, Мінфін, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Парламент України. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-кредитної політики: обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, рівень зайнятості, платіжний та торговельний баланси. І саме через різні сфери діяльності НБУ, ми можемо побачити його співпрацю з органами публічної влади: Президентом України, Парламентом України, Урядом України, Міністерствами, Державною казначейською службою України, Рахунковою палатою України, органами місцевого самоврядування, судовою гілкою влади та ін.

2.2. Національний банк України як основний суб'єкт грошово-кредитних відносин

В Україні основним суб'єктом, який проводить грошово-кредитну політику є центральний банк - НБУ з метою забезпечення стабільності національної грошової одиниці, а саме: монопольно здійснює емісію національної валюти і організовує її обіг; є кредитором останньої інстанції для банків; встановлює для банків правила проведення банківських операцій; здійснює банківське і валютне регулювання; встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його; встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями. Поняття «облікова ставка» міститься у статті 1 ЗУ «Про НБУ», це один із монетарних інструментів, за допомогою якого НБУ встановлює для банків та інших суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на відповідний період. Станом на 04.09.2020 облікова ставка НБУ становить 6,0% річних [19]. Проте слід зазначити, що і у господарській діяльності застосовується облікова ставка, а саме Цивільним кодексом України [62] передбачено використання облікової ставки при визначенні: розміру ренти, якщо її платник отримав від одержувача грошову суму (ст. 737); відсотків за позику, якщо в договорі позику не прописаний інший розмір (ст. 1048); відсотків за кредитним договором (ст. 10561); відсотків за депозитним договором (ст. 1061). Відповідно до Податкового кодексу України [20] облікову ставку НБУ використовують при: нарахуванні пені (ст. 129); порушенні вимог по договорах довгострокового страхування життя чи договорів страхування в межах недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, страхування додаткової пенсії (ст. 123¹); відповідно до БК України, при наданні державної (місцевої) гарантії існує умова сплатити пеню за прострочення відшкодування зазначених витрат. Пеня нараховується за кожний день прострочення сплати заборгованості у національній валюті з розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки НБУ за офіційним курсом гривні до іноземної валюти, встановленим НБУ на день нарахування пені [9, ст. 17].

Також до нових повноважень НБУ належить право випуску електронних грошей. Відповідно до Постанови «Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей» [24], з метою гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, НБУ оновив порядок здійснення операцій з електронними грошима. Випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки. НБУ готовий випустити електронні гроші - е-гривні. Проте, спершу керівні органи НБУ прагнуть впевнитися, що цей випуск не порушить тенденції до повільного зростання цін в Україні. Нацбанк також дозволив здійснювати грошові перекази за допомогою QR-коду [63].

НБУ запровадив ідентифікацію, верифікацію користувачів електронних грошей та вимоги щодо супроводження операції з використанням електронних грошей інформацією про платника та отримувача з метою здійснення емітентом заходів щодо запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також умови за яких ідентифікація не здійснюється (такі вимоги передбачені Регламентом (ЄС) 2015/847 [64] (про інформацію, що супроводжує грошові перекази) та Директивою (ЄС) 2015/849 [65] (про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму). Крім того, з метою мінімізації ризиків щодо неправомірного використання електронних грошей Емітент зобов'язаний протягом 10 календарних днів з початку здійснення випуску електронних грошей повідомити про це НБУ за спеціальною формою; емітент зобов'язаний надавати НБУ інформацію про агентів за формою, передбаченою нормативно-правовими актами НБУ щодо ведення реєстру агентів банків.

Центральний банк бере безпосередню участь у формуванні пропозиції грошей як у її готівковій, так і безготівковій (деPOSITній) формі. Треба згадати Постанову НБУ «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» зі змінами від 30.04.2020 [66] відповідно до неї банкам надається право використовувати безготівкові розрахунки, а НБУ, як центральний

банк, який контролює діяльність банків та інші небанківські установи, має у межах своїх повноважень відслідковувати правильність та своєчасність проведення операцій у безготівковій формі.

Для того, щоб розкрити повноваження НБУ повно, треба згадати третю редакцію Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення», який регулює питання використання віртуальних активів в Україні [25]. Віртуальний актив - це цифровий вираз вартості, яким можна торгувати в цифровому форматі або переводити, і який може бути використаний для платіжних або інвестиційних цілей [25, ст. 1]. Регулятором ринку віртуальних активів в законі визначено Міністерство цифрової трансформації. Після офіційного набрання чинності (28.04.2020) «віртуальні активи стали об'єктами фінансового моніторингу». У ч. 2 ст. 6 ЗУ «Про фінансовий моніторинг»: зазначено: «суб'єктами первинного фінансового моніторингу є постачальник послуг, пов'язаний з обігом віртуальних активів». А вже у ст. 11 ЗУ «Про фінансовий моніторинг»: «Верифікація здійснюється також в інших випадках, установлених НБУ для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, за якими він відповідно до цього Закону здійснює державне регулювання і нагляд». На сьогодні Мінцифри розробляє умови ліцензування для тих суб'єктів, які будуть надавати фінансові послуги з використанням віртуальних активів. Отже, повноваження НБУ розповсюджуються на зовсім нові відносини та суб'єктів.

Як відомо, НБУ веде Реєстр платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури (далі - Реєстр платіжних систем). НБУ узгодив правила міжнародної платіжної системи «PayRun» та вніс відомості про неї до РПС. Платіжна система «PayRun» стала п'ятою міжнародною платіжною системою на ринку України, що створена небанківською фінансовою установою - резидентом (а НБУ з 2020 здійснює нагляд за небанківськими фінансовими установами) [67].

НБУ є специфічною банківською інституцією, яка формує банківські резерви і регулює діяльність банківської системи. Важливим компонентом пропозиції

грошей є гроші суб'єктів господарювання, розміщені в банках на депозитних рахунках, тобто безготівковий компонент. У формуванні цих коштів НБУ відіграє визначальну роль. Він забезпечує банківську систему додатковими резервами, надаючи банкам позички та купуючи цінні папери й іноземну валюту на відкритому ринку. НБУ як банк банків забезпечує касове, розрахункове та кредитне обслуговування банків.

Центральний банк, регулюючи пропозицію вільних коштів, впливає на ціну грошей, тобто на рівень процентних ставок. Між пропозицією вільних коштів і рівнем процентних ставок існує складний взаємозв'язок. У короткостроковому періоді, коли пропозиція грошей зростає, рівень процентних ставок знижується, але з перебігом часу ситуація змінюється: - збільшення пропозиції вільних коштів може мати стимулюючий вплив на економіку і забезпечити зростання національного доходу. В умовах зростання доходу суб'єкти грошово-кредитної політики підвищують попит на кошти для нагромадження вартості і для фінансування інвестицій. Зростання попиту на кошти викликає підвищення рівня процентних ставок; - збільшення пропозиції вільних коштів може викликати зростання загального рівня цін в економіці і розгортання інфляційних процесів, що, у свою чергу, також зумовлює підвищення попиту на гроші, а отже, і зростання рівня процентних ставок. Так, Центральний банк відіграє провідну роль на грошовому ринку. Він впливає на стан економіки через регулювання пропозиції вільних коштів і рівня процентних ставок.

НБУ відповідно до макроекономічних показників загальноєкономічної політики держави встановлює цільові орієнтири монетарної політики: рівень інфляції; зміна обмінного курсу гривні до долара США. Співпраця НБУ зосереджена на таких напрямках: виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС та інших міжнародних зобов'язань; двостороннє співробітництво з центральними банками та регуляторами фінансових ринків інших держав; співпраця з міжнародними фінансовими організаціями (саме ці зв'язки відкривають Україні доступ до зовнішнього фінансування та щорічних кредитів від МВФ) - Міжнародним валютним фондом, Групою Світового банку, Європейським

банком реконструкції та розвитку, Європейським інвестиційним банком, Чорноморським банком торгівлі та розвитку; взаємодія з іноземними інвесторами. Наприклад, НБУ проявив намір щодо вступу до складу акціонерів Банку Міжнародних Розрахунків у Базелі [68]. Станом на 20.10.2020 Україна не є учасником БМР, але НБУ розглядає можливості щодо організації співробітництва з БМР, адже Банк міжнародних розрахунків є великою світовою організацією, яка сприяє міжнародному валютно-кредитному співробітництву і є банком центральних банків.

НБУ виступає основним суб'єктом грошово-кредитної політики, який в процесі її формування співпрацює із органами державної влади України (Президентом України, Парламентом України, Урядом, Міністерствами, Державною казначейською службою України, Рахунковою палатою України), а також з міжнародними фінансовими організаціями (МВФ, Групою Світового банку, ЄБРР). Основні засади грошово-кредитної політики розробляє Рада Банку. НБУ забезпечує стабільність грошової одиниці, встановлює облікову ставку. У зв'язку із нововведеннями 2020 повноваження НБУ розповсюджуються на зовсім нові відносини та суб'єктів. НБУ контролює питання використання електронних грошей при розрахунках, грошові перекази за допомогою QR-коду, оплату послуг та товарів безготівковим способом; співпрацює з Мінцифри у сфері використання віртуальних активів.

2.3. Повноваження НБУ у сфері бюджету та публічних доходів

Визначення ролі й місця НБУ в бюджетному процесі, визначення його належності до учасників бюджетного процесу, його бюджетних повноважень виступає однією з актуальних проблем фінансового права. Проблемність зазначеного питання полягає, з одного боку, в недосконалості нормативного визначення поняття учасників бюджетного процесу, з іншого - в особливостях правового статусу НБУ, оскільки він одночасно є органом державної влади та банківською установою [69].

Для того, щоб дослідити місце НБУ в бюджетному процесі, насамперед слід визначити зміст поняття «учасників бюджетного процесу». Визначення поняття учасника бюджетного процесу, тобто суб'єкта бюджетних правовідносин має практичне значення, оскільки дає змогу окреслити коло осіб, які задіяні у бюджетних відносинах і дії яких врегульовані бюджетним законодавством і мають юридично значущі наслідки. Визначеність критеріїв, які дають змогу віднести ту чи іншу особу до учасників бюджетного процесу дає можливість встановити коло осіб, дії яких підпадають під дію бюджетного законодавства. Тільки такі суб'єкти, маючи бюджетні права й обов'язки, можуть бути суб'єктами бюджетних правовідносин [69].

Згідно із ч. 3 ст. 19 БК України учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями. Тобто основним критерієм виокремлення тих чи інших суб'єктів як учасників бюджетного процесу є наявність у них бюджетних повноважень. Особливістю бюджетних повноважень є те, що їх розглядають як комплексний інститут, що визначається не лише нормами бюджетного права, але й нормами інших галузей права [9].

Д. І. Голосніченко зазначає, що повноваження - це система прав і обов'язків, набутих у легітимний спосіб державою, місцевим самоврядуванням, державними органами й органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, іншими суб'єктами правовідносин з метою забезпечення можливостей, потреб та інтересів людини і громадянина, окремих соціальних груп і суспільства загалом [70, с. 54]. Права стають реальною можливістю щодо виконання покладених функцій і збігаються з обов'язками, тобто необхідністю стосовно держави, і зливаються в єдину правову категорію повноважень [71, с. 12]. Повноваження слід розмежовувати з компетенцією. Компетенція охоплює собою предмет відання, права та обов'язки, що знайшли своє закріплення у нормативно-правових актах. Отже компетенція і повноваження співвідносяться як ціле та частина, тобто компетенція включає в себе предмет відання, завдання, функції, а також права й обов'язки (повноваження). Слід зазначити, що повноваження можуть існувати й

поза компетенцією, оскільки компетенція - це якісна категорія, яка застосовується щодо органів державної влади чи місцевого самоврядування. Крім органів є й інші суб'єкти, які наділені повноваженнями, але не наділені компетенцією.

Згідно із ч. 3 ст. 19 БК України, під бюджетними повноваженнями розуміють права та обов'язки з управління бюджетними коштами [9, ст. 19]. В свою чергу, під управлінням бюджетними коштами законодавець розуміє сукупність дій учасників бюджетного процесу відповідно до його повноважень, пов'язаних із формуванням та використанням бюджетних коштів, здійсненням контролю за дотриманням бюджетного законодавства, яких спрямовано на досягнення цілей, завдань і конкретних результатів своєї діяльності та забезпечення ефективного, результативного й цільового використання бюджетних коштів [9, ст. 2].

Визначення, яке закріплене п. 49 ст. 2 БК України, зводить управління лише до стадії виконання бюджету, на якій здійснюється формування та використання бюджетних коштів. Під управлінням у загальному вигляді розуміють організуючий вплив на певні процеси, певні сфери суспільного життя. Цей вплив має свідомий, цілеспрямований характер [72, с. 167]. Внаслідок цього впливу об'єкт певною мірою змінюється, набуває нових якостей і організаційних особливостей, а зміни, у свою чергу, відповідають потребам, інтересам і бажанням суб'єкта. Процес управління складається із підготовки і прийняття управлінського рішення, його реалізації та перевірки виконання. Але, крім внутрішньої побудови послідовних етапів процесу управління, можна виокремити й функціональну структуру, тобто функції управління. До функцій управління належать: планування, прогнозування, організація, координація, регулювання та контроль [73, с. 74].

Отже, ми погоджуємось, що під управлінням бюджетними коштами за доцільне розуміти сукупність дій учасників бюджетного процесу щодо планування майбутнього надходження та використання бюджетних коштів, організації та регулювання мобілізації бюджетних надходжень, використання бюджетних коштів, здійснення бюджетного контролю за дотриманням бюджетного законодавства та спрямовані на цільове, ефективне та раціональне використання бюджетних коштів.

Бюджетні правовідносини за своєю природою є різновидом процесуальних правовідносин, а тому можуть виникати, розвиватися та припинятися лише у межах бюджетного процесу. Тому учасники бюджетного процесу є учасниками бюджетних правовідносин [74, с. 12]. На думку Л. К. Воронової, учасникам бюджетних правовідносин притаманні такі ознаки: беруть участь у розподіленні доходів і видатків між бюджетами; отримують з бюджету грошові кошти у формі фінансування; беруть безпосередню участь у будь-якій із стадій бюджетного процесу як сторона правовідносин. Але слід зазначити, що наявність усіх ознак у певного учасника бюджетного процесу є не обов'язковою [75]. Головним завданням учасників бюджетного процесу є формування досконалої бюджетної системи, забезпечення її надійного та ефективного функціонування, досягнення злагодженості у взаємодії окремих сфер і ланок бюджетних відносин.

Отже, бюджетні повноваження НБУ - це передбачені або санкціоновані фінансово-правовими нормами права й обов'язки НБУ у сфері бюджету. Отже, окремі бюджетні права НБУ, що встановлені законодавством, мають обов'язковий характер і зливаються з його бюджетними обов'язками.

Всі бюджетні повноваження НБУ можливо згрупувати відповідно до стадій бюджетного процесу, на яких вони реалізуються. Відповідно до статті 19 БК України: стадіями бюджетного процесу визнаються: 1) складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них; 2) складання проектів бюджетів; 3) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); 4) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); 5) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Так, на НБУ покладені повноваження щодо подання Президенту України, Парламенту України та Уряду України до 1 березня року, що передує плановому, - орієнтовну інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу, яка підлягатиме перерахуванню до державного бюджету, на середньостроковий період; до 15 березня року, що передує плановому, - прогнозні

монетарні показники і показники валютно-курсової політики на середньостроковий період, у тому числі обмінний курс гривні у середньому за рік та на кінець року. Ці показники, що характеризують здійснення грошово-кредитної політики НБУ в державі, мають суттєве значення, оскільки на їх основі складається проект Бюджетної декларації та безпосередньо проект державного бюджету. До 15 квітня року, що передує плановому передає уточнену інформацію про розрахунок частини прогнозованого прибутку до розподілу, яка підлягатиме перерахуванню до державного бюджету, на середньостроковий період [9].

Отже, на 1 стадії НБУ є учасником бюджетного процесу, тому що саме на основі його інформації та показників, які він подає Президенту, Парламенту України та Уряду України, формується Бюджетна декларація та проект державного бюджету.

НБУ та Кабінет Міністрів України проводять взаємні консультації з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку. НБУ на запит Уряду України надає інформацію щодо монетарних процесів та грошово-кредитного ринку. Уряд України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади на запит НБУ надають інформацію, що має вплив на стан платіжного балансу, на монетарні процеси, грошово-кредитний ринок, включаючи щомісячну інформацію про показники доходів, видатків і дефіциту державного та зведеного бюджетів, стан державного боргу та графік платежів за ним.

Також, НБУ в особі Ради НБУ готує та вносить рекомендації та пропозиції Уряду України щодо впливу політики державних запозичень та податкової політики на стан грошово-кредитної сфери України [3, ст. 9]. Це обумовлено тим, що політика державних запозичень і податкова політика безпосередньо впливають як на грошово-кредитну сферу, так і на бюджетну сферу. У свою чергу, показники бюджету також залежать від здійснення грошово-кредитної політики.

На стадії виконання бюджету, тобто на 4 стадії бюджетного процесу, НБУ наділений повноваженнями щодо обслуговування Єдиного казначейського рахунку та обов'язком щодо перерахування до Державного бюджету України

частини прибутку (Єдиний казначейський рахунок - це консолідований рахунок, відкритий Державному казначейству України в НБУ для обліку коштів та здійснення розрахунків у системі електронних платежів НБУ [76]). Згідно з ч. 3 ст. 3 ЗУ «Про НБУ» джерелами формування статутного капіталу НБУ за потреби є кошти Державного бюджету України. Згідно з ч. 5 ст. 5 ЗУ «Про НБУ»: «У разі недостатності коштів загальних резервів перевищення витрат НБУ над його доходами компенсується за рахунок коштів Державного бюджету України наступного за звітним року». Отже, на стадії виконання бюджету НБУ може бути суб'єктом, якому виділяються кошти з Державного бюджету України. Оскільки це незалежний орган, його фінансування повинно бути здійснене окремим рахунком, можна зробити висновок, що НБУ в такому випадку буде розпорядником бюджетних коштів. Отже, може брати участь на 2 та 5 стадіях бюджетного процесу.

Система електронних платежів НБУ - це загальнодержавна платіжна система, яка забезпечує здійснення розрахунків в електронній формі між банківськими установами (та їх філіями), як за дорученням клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків один перед одним на території України. Єдиний казначейський рахунок консолідує кошти державного й місцевого бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, коштів інших клієнтів, обслуговування яких здійснюється органами казначейства та регулюється законодавством [76].

У свою чергу, Уряд України, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних місцевих рад зобов'язані зберігати бюджетні кошти в НБУ на рахунку, відкритому казначейству. Умови й порядок обслуговування бюджетних коштів визначаються договором між НБУ та казначейством, при цьому послуги для казначейства надаються НБУ безоплатно [3, ст. 31]. Слід зазначити, що потребує окремого дослідження питання щодо змісту та правової природи угоди між НБУ та казначейством, оскільки вона охоплює одночасно приватні й публічні характеристики.

Що стосується обов'язку щодо перерахування до Державного бюджету частини прибутку, то слід зазначити, що одержання прибутку не є метою діяльності

НБУ. Частина прибутку, що передбачається перерахувати до бюджету, має назву «прибуток до розподілу» [69]. НБУ визначає прибуток до розподілу шляхом зменшення прибутку на суму нереалізованих доходів. НБУ спрямовує нереалізовані доходи до резерву переоцінки. Нереалізовані доходи, що стають реалізованими у наступних періодах, включаються до прибутку до розподілу у відповідних звітних періодах. У разі перевищення суми нереалізованих витрат над сумою резерву переоцінки вона компенсується коштами прибутку поточного року, а в разі їх недостатності - коштами загальних резервів. НБУ після підтвердження зовнішнім аудитом та затвердження Радою НБУ річної фінансової звітності за рахунок прибутку до розподілу забезпечує формування загальних резервів у розмірі 10 відсотків від обсягу грошово-кредитних зобов'язань НБУ [3].

Рада НБУ має право прийняти рішення про додаткове спрямування прибутку до розподілу на формування інших резервів, які є джерелом фінансування інвестицій, що спрямовуються на забезпечення діяльності Банку, у розмірі до 2 відсотків від обсягу грошово-кредитних зобов'язань НБУ та на збільшення статутного капіталу НБУ), прибуток до розподілу підлягає перерахуванню до Державного бюджету України у повному обсязі. Доцільно згадати і Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік»: у 2020 році НБУ після підтвердження зовнішнім аудитом та затвердження Радою НБУ річної фінансової звітності та формування НБУ резервів у порядку та розмірах, визначених ЗУ «Про НБУ», перераховує до Державного бюджету України кошти на загальну суму не менш як 42.722.482,9 тис. гривень. Зазначені кошти перераховуються НБУ до Державного бюджету України відповідно до графіка, встановленого Міністерством фінансів України [8, ст. 15]. Кошти, які перераховуються НБУ до Державного бюджету України є сплатою податку на прибуток. Так ст. 133 Податкового кодексу України передбачає, що НБУ як юридична особа сплачує податок на прибуток за правилами, визначеними ЗУ «Про НБУ» Щодо інших податків і зборів, які входять до податкової системи України, то НБУ їх сплачує на загальних підставах. Отже, НБУ є платником загальнодержавних податків, податку на доходи фізичних осіб, військового збору, місцевих податків: транспортного податку, податку на нерухоме

майно, відмінне від земельної ділянки, земельного податку, платником ЄСВ. Водночас, згідно з пп. 20.1.4 п. 20.1 ст. 20 Податкового кодексу України податкові органи не мають права перевіряти НБУ.

Банк не має права перераховувати до Державного бюджету України суму частини прибутку до розподілу більшу, ніж визначена у річній фінансовій звітності, що підтверджена зовнішнім аудитом та затверджена Радою НБУ [3, ст. 5¹]. Слід наголосити, що на Банк покладено не лише обов'язок щодо перерахування відповідних коштів до Державного бюджету, а й право на отримання коштів з Державного бюджету. НБУ створює загальні резерви, які використовують на покриття його збитків, резерв переоцінки, який використовують на покриття нереалізованих витрат, а також інші резерви, які є джерелом фінансування інвестицій, що спрямовують на забезпечення діяльності НБУ. У разі недостачі коштів загальних резервів, перевищення витрат НБУ над його доходами компенсується за рахунок коштів Державного бюджету України наступного за звітним року [3, ст. 5].

Проведене дослідження щодо визначення ознак учасників бюджетного процесу дає змогу до суб'єктного складу учасників бюджетного процесу зарахувати НБУ. Отже, НБУ як центральний банк, орган державного управління є суб'єктом бюджетних правовідносин, наділений бюджетними повноваженнями, якими є сукупність прав та обов'язків на відповідних стадіях бюджетного процесу. НБУ є учасником бюджетного процесу майже на усіх стадіях, а саме (відповідно до статті 19 БКУ) на 1 стадії - подаючи усю інформацію та показники; на 4 і 5 - НБУ зберігає кошти бюджетів, розпоряджається, обслуговує Єдиний казначейський рахунок та наділений обов'язком щодо перерахування до Державного бюджету України частини прибутку, а у разі збитковості - отримує кошти с ДБ України; надає та контролює повноту та достовірність звітності. Слід зазначити, що НБУ є суб'єктом, який сплачує податки у встановленому законом порядку, при сплаті податків, НБУ виступає і як платник податків, і як податковий агент (щодо сплати податку на доходи фізичних осіб).

2.4. Повноваження НБУ у сфері регулювання та нагляду за банківською діяльністю та небанківськими фінансовими установами

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України [2, ст. 99]. На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також у межах своїх повноважень - цінової стабільності [77].

Вивчаючи норми законодавчих актів, які визначають правовий статус центробанків, можна дійти висновку про те, що центральні банки певною мірою об'єднують три функції: - нормотворчу (видання нормативних актів, що є обов'язковими для виконання всіма учасниками банківських відносин, за винятком випадків, коли вони суперечать законам); - виконавчу (здійснення державного регулювання банківської діяльності; реалізація грошово-кредитної політики; співпраця з Урядом); - попереджувально-карну (в аспекті юридичної відповідальності, оскільки центробанки, як правило, спроможні самостійно застосовувати широкий спектр санкцій за порушення учасниками банківського законодавства) [78].

На нашу думку, недоречно говорити про поєднання Національним банком функцій трьох гілок влади, адже НБУ виконує ті функції, які за своєю правовою природою ніяк не відрізняються від функцій інших центральних органів державної виконавчої влади. Так само, як і НБУ, Міністерство внутрішніх справ видає обов'язкові для виконання накази (нормотворча функція), здійснює регулювання певних видів життєдіяльності суспільства (виконавча) та застосовує штрафи (попереджувально-карна). Усі ці функції, як і функції НБУ, реалізуються виключно в межах процесу державного управління та відповідають законодавчому статусу Нацбанку, як «особливого центрального органу державного управління» [79]. Особливість же статусу Банку як державного органу полягає в особливості взаємозв'язків банку з Урядом України, Парламентом України та Президентом України, закріплених законодавчо. Отже, як орган державного управління та суб'єкт першої ланки банківської системи НБУ має право емісії грошової одиниці

України та право видачі ліцензій банкам та іншим фінансовим установам, зокрема на переказ коштів та здійснення валютних операцій.

НБУ, здійснюючи банківське регулювання та банківський нагляд, не наділений компетенцією втручатися в оперативну діяльність банківських установ, які є самостійними суб'єктами підприємницької діяльності. НБУ повинен виступати кредитором останньої інстанції, який надає банкам і фінансово-кредитним інститутам можливість рефінансування на певних умовах і у випадках тимчасового дефіциту ліквідних коштів. Одночасно НБУ повинен залишатися органом банківського нагляду і контролю, який визначає необхідний рівень стандартизації і компетентності в національній кредитно-фінансовій системі. Отже, можна говорити про подвійну правову природу центробанку, який, з одного боку, є органом державного управління в сфері банківської діяльності, а з іншого - займається господарською діяльністю.

До новацій 2020 року у сфері повноважень НБУ у нашій державі слід віднести те, що НБУ надано повноваження у сфері регулювання ринку небанківських фінансових послуг («спліт»). 19.10.2019 було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» [59]. Він передбачає ліквідацію Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг та як наслідок розширення повноважень НБУ у сфері нагляду за небанківськими фінансовими установами. Відповідно до п. 14 ст. 1 Постанови НБУ «Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій» «небанківська установа, яка є фінансовою установою, - це юридична особа, яка відповідно до законодавства України не є банком, надає одну або кілька фінансових послуг та яка внесена до державного реєстру фінансових установ, який ведеться Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, або Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного

забезпечення, інвестиційні фонди і компанії, інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг» [80].

Повноваження, які належали Нацкомфінпослуг були розподілені між НБУ та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі - НКЦПФР). Закон передбачає передачу частини повноважень Нацкомфінпослуг у сфері регулювання та нагляду у системі накопичувального пенсійного забезпечення, регулювання та нагляду за функціонуванням фінансово-кредитних механізмів і управління майном при будівництві житла та операцій з нерухомістю до НКЦПФР. Решта повноважень Нацкомфінпослуг передається до НБУ. Також до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [81] та Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [82] вносяться зміни з метою уніфікації порядку здійснення процедур ліцензування суб'єктів, які хочуть почати свою господарську діяльність та регулювання їх діяльності НБУ та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Отже, з прийняттям нових повноважень, НБУ почав роботу над вдосконаленням своєї структури управління, тому створив декілька Департаментів, між якими розподілені зобов'язання у сфері регулювання небанківських фінансових установ: - 06.10.2020 року створений Департамент нагляду за ринком небанківських фінансових послуг, який здійснює пруденційний нагляд за ринком небанківських установ. Головними функціями Департаменту є: безвиїзний нагляд на індивідуальній та консолідованій основі; оперативне реагування на факти порушення учасниками ринку вимог законодавства та нормативно-правових актів Банку, застосування адекватних заходів впливу; визначення під час здійснення нагляду пов'язаних із небанківськими установами осіб та здійснення контролю за операціями з такими особами; контроль за дотриманням небанківськими установами вимог законодавства України з питань проведення внутрішнього та зовнішнього аудиту [83]. Структура Департаменту побудована з урахуванням здійснення нагляду за усіма учасниками ринку небанківських фінансових послуг. До складу департаменту увійшли три управління та один відділ: управління нагляду за страховим ринком (відповідатиме за здійснення пруденційного нагляду

за страховими компаніями, спеціалізованими перестраховиками та страховими посередниками); управління нагляду за кредитними спілками; управління нагляду за фінансовими компаніями; відділ впровадження наглядових процедур; - Департамент методології регулювання діяльності небанківських фінансових установ відповідає за розробку і супроводження нормативно-правових та розпорядчих актів з питань регулювання небанківського фінансового ринку; - Управління нагляду за небанківськими кредитними установами та Управління нагляду за фінансовими компаніями, Управління перевірок небанківських фінансових установ; - Департамент ліцензування, який відтепер включатиме чотири управління: ліцензування кредитних установ, ліцензування страхових компаній, ліцензування фінансових компаній та експертно-аналітичне управління, а також відділ ліцензування платіжних послуг.

З метою забезпечення належного виконання НБУ покладених на нього повноважень у сфері регулювання ринку небанківських фінансових послуг, в депозитарії НБУ було відкрито Euroclearрахунок міжнародному депозитарію. Вважаємо, що відкриття відповідного рахунку полегшить доступ іноземних інвесторів до державних цінних паперів у гривні.

Водночас, в п. 33 ст. 7 ЗУ «Про НБУ» прописано, що «НБУ здійснює захист прав споживачів фінансових послуг, що надаються банками, а також іншими фінансовими установами та особами, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює НБУ». Отже, раніше для НБУ був відкритий банківський сектор, а тепер розширено сферу повноважень НБУ і щодо захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг. З 19.01.2020 набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» [84]. Ключова вимога - повноцінне і достовірне розкриття банками та іншими небанківськими фінансовими установами інформації про фінансову послугу, адже захист прав споживача починається тоді, коли він робить усвідомлений вибір. З 01.07.2020 це розповсюджується і на небанківські фінансові установи.

З розширенням повноважень НБУ, відповідно виникає потреба у створенні нормативно-правової бази, яка буде врегульовувати питання у сфері нагляду НБУ за небанківськими фінансовими установами. Слід згадати, що ще з 2018 НБУ почав розробляти проект Білої книги «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору», який є баченням регулятора стосовно того, як має функціонувати та регулюватися фінансовий ринок в Україні [85]. 05.05.2020 НБУ оприлюднив Білу книгу «Майбутнє регулювання ринку факторингу» [86], 19.05.2020 - Білу книгу «Майбутнє регулювання небанківського лізингу» [87], «Майбутнє регулювання діяльності ломбардів» [88], Білу книгу «Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями» [89].

Порядок здійснення банківського регулювання та нагляду врегульовано ЗУ «Про НБУ» - розділ Х, ЗУ «Про банки і банківську діяльність», а також іншими нормативно-правовими актами Національного банку України. У ст. 1 ЗУ «Про НБУ» подано визначення понять банківського регулювання та нагляду. Банківське регулювання - одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [3].

Банківський нагляд - система контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [5]. У цьому випадку Закон встановлює, що банківський нагляд є однією з функцій банківського регулювання. Основною метою банківського регулювання та нагляду, відповідно до ст. 55 ЗУ «Про НБУ» є безпека й фінансова стабільність банківської системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Банківське регулювання в Україні здійснює НБУ, оскільки виключно цей державний орган наділено спеціальною компетенцією у сфері управління банківською системою. Законодавство визначає форми банківського регулювання.

Відповідно до ст. 66 Закону України «Про банки і банківську діяльність», державне регулювання діяльності банків здійснює НБУ в таких формах [5]:

I. Адміністративне регулювання: реєстрація банків і ліцензування їхньої діяльності; встановлення вимог і обмежень щодо діяльності банків; застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру; нагляд за діяльністю банків; надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання: встановлення обов'язкових економічних нормативів; визначення норм обов'язкових резервів для банків; встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій; визначення процентної політики; рефінансування банків; кореспондентських відносин; управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції; операції з цінними паперами на відкритому ринку.

Сукупність форм банківського регулювання спрямовано на створення єдиних державних стандартів банківської діяльності в Україні, що дає змогу забезпечувати рівні умови під час здійснення діяльності банків та інших фінансово-кредитних установ і стабільність банківської системи України [90, с. 120]. Сферою наглядової діяльності НБУ є другий рівень банківської системи. Нагляд поширено на всі банки, їхні підрозділи, афілійовані та споріднені особи на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних і фізичних осіб у частині дотримання ЗУ «Про банки і банківську діяльність» щодо здійснення банківської діяльності та ЗУ «Про НБУ». Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках. При здійсненні банківського нагляду НБУ має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів НБУ для уникнення або подолання небажаних наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. При здійсненні банківського нагляду НБУ може користуватися послугами інших установ за окремими угодами. У разі відкликання у банку банківської ліцензії НБУ повідомляє про це відповідні органи

інших держав, в яких банк мав філії або кореспондентські та інші рахунки. НБУ здійснює банківський нагляд на індивідуальній і консолідованій основі та застосовує заходи впливу за порушення вимог законодавства щодо банківської діяльності [91, с. 106].

Положення про застосування НБУ заходів впливу, затвердженим постановою Правління НБУ від 17.08.2012 № 346 (п. 1.2) [92], передбачені підстави і порядок запровадження Банком особливого режиму контролю за діяльністю банків і філій іноземних банків, застосування заходів впливу, фінансових санкцій за порушення банками, філіями іноземних банків та іншими особами, які охоплюються наглядовою діяльністю НБУ, банківського, валютного законодавства, нормативно-правових актів НБУ, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, а саме: Закону про запобігання корупції, Закону про банки в частині запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів НБУ, що регулюють діяльність банків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [25], або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, а також у разі застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі в банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи. Рішення про застосування заходу впливу приймає Правління НБУ або Комітет з питань нагляду та регулювання діяльності банків, нагляду (оверсайту) платіжних систем (далі - Комітет з питань нагляду) відповідно до Положення про застосування НБУ заходів впливу за порушення об'єктами нагляду (оверсайта) законодавства України з питань діяльності платіжних систем в Україні. (Банк може в установленому цим Положенням порядку відмінити/достроково відмінити застосовані заходи впливу. Рішення про

відміну/дострокову відміну застосованого заходу впливу приймає Правління НБУ або Комітет з питань нагляду в межах своїх повноважень).

Відповідно до ст. 73 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», у разі порушення банками або іншими особами, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ відповідно до цього Закону, банківського, валютного законодавства, законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, нормативно-правових актів НБУ, його вимог, встановлених відповідно до статті 66 ЗУ «Про банки та банківську діяльність», або здійснення ризикової діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями або міжнародними організаціями санкцій до банків чи власників істотної участі у банках, що становлять загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку та/або стабільності банківської системи, НБУ адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати заходи впливу, до яких належать: 1) письмове застереження; 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо; 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі; 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів; 6) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами; 8) заборона надавати банкові кредити і т.д.

Прикладом застосування санкцій НБУ є те, що 01.10.20 Банк застосував заходи впливу до «Райффайзен Банк Аваль», «Креді Агріколь Банк» та фінансової компанії «Платіжний Центр». НБУ перевіряв, як вони запобігають та протидіють легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. НБУ оштрафував фінансову компанію «Платіжний Центр» на 34 000 грн за порушення

встановлених законодавством вимог щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів (їх представників) та надання неправдивої інформації на запити регулятора. «Райффайзен Банк Аваль» отримав письмове застереження за невиконання функції агента валютного нагляду у частині не запобігання проведенню операції клієнта-резидента, пов'язаної з переказом іноземної валюти на власний рахунок клієнта-резидента, відкритий в іноземній фінансовій установі. «Креді Агріколь Банк» також отримав письмове застереження за невиконання функції агента валютного нагляду у частині не запобігання проведенню операції клієнта-резидента, а географічне місце власного рахунку клієнта віднесене Кабміном до офшорних зон.

Також відповідно до того, що сфера повноважень НБУ тепер розповсюджується і на небанківські фінансові установи, можна побачити як НБУ сумлінно виконує свої обов'язки. 04.08.2020 НБУ застосував штрафні санкції у розмірі 51000 грн. до небанківської фінансової установи «Вей оф Пей» за несвоєчасну подачу документів в НБУ і порушення вимог законодавства у сфері відмивання грошей [табл. 2.1.].

Табл. 2.1.

«Приклади застосування НБУ заходів впливу до фінансових установ у 2020»

Назва установи	Сума штрафу	Підстава
Скай Банк	300 000 грн	за неналежне виконання зобов'язань по вивченню клієнтів.
Аркада	письмове попередження	за неналежні управління ризиками
Банк Інвестицій та Заощаджень	5 млн грн	за неналежну роботу внутрішньої системи протидії легалізації кримінальних доходів і переказ готівки у 2017-2018 роках за підозрілими угодами.
Укрбудінвестбанк» і «Глобус	\$200 000	за відсутність належного аналізу фінансових операцій клієнтів.
Акордбанк	300 000 грн	за неналежний контроль клієнтських операцій.
Небанківська фінансова установа «Вей оф Пей»	51 000 грн	за несвоєчасну подачу документів в НБУ; порушення законодавства у сфері відмивання грошей.

Відповідно до пункту 3 Положення «Про застосування НБУ заходів впливу» [92] Банк застосовує заходи впливу на підставі: інспекційних перевірок діяльності банків; перевірок банків з питань дотримання вимог законодавства з питань фінансового моніторингу (виїзна перевірка з питань фінансового моніторингу, безвиїзний нагляд з питань фінансового моніторингу); безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків; аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо і т.д.

Вибір заходів впливу, які мають бути адекватними вчиненому порушенню банківського законодавства, має здійснюватися з урахуванням характеру допущених банком порушень; причин виникнення виявлених порушень; загального фінансового стану банку та рівня достатності капіталу; розміру можливих негативних наслідків для кредиторів і вкладників.

Відповідно до п. 1.2 зазначеної Постанови НБУ, Банк, крім заходів, передбачених ст. 73 ЗУ «Про банки і банківську діяльність», застосовує до банків також такі заходи впливу, як відкликання банківської ліцензії та ініціювання процедури ліквідації банку [5]. У разі виконання банком прийнятих зобов'язань і покращення показників діяльності НБУ може достроково відмінити застосовані заходи впливу на визначений строк (частково або зовсім). Щодо заходів впливу до учасників ринку небанківських фінансових послуг, то НБУ розробив Положення та розмістив для громадського обговорення [93].

Відповідно до ст. 8 ЗУ «Про фінансовий моніторинг» НБУ адекватно вчиненому правопорушенню може накласти на банк штраф у розмірі, який не може перевищувати 7950 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [25]. Штраф за порушення в діяльності філії банку накладається безпосередньо на банк - юридичну особу. Якщо матеріали перевірки містять також факти порушення банком банківського законодавства та/або нормативно-правових актів НБУ, то рішення про накладення штрафу на банк за порушення вимог ЗУ «Про фінансовий моніторинг» приймається одночасно із застосуванням заходів впливу за порушення банківського законодавства та/або нормативно-правових актів НБУ. Рішення про

накладення штрафу на банк адекватно вчиненому правопорушенню приймає Комісія НБУ з питань нагляду та регулювання діяльності банків [94] або відповідна комісія НБУ при територіальному управлінні. Рішення Комісії Банку при територіальному управлінні про накладення штрафу на банк має містити перелік виявлених порушень з посиланням на норми Закону. Рішення Комісії Банку про накладення штрафу на банк надсилається відповідному територіальному управлінню НБУ не пізніше наступного робочого дня після його прийняття.

Територіальне управління НБУ (структурний підрозділ банківського нагляду центрального апарату, що безпосередньо здійснює нагляд за банком) протягом п'яти робочих днів з дня отримання (прийняття) рішення Комісії Банку при територіальному управлінні про накладення штрафу надсилає це рішення із супровідним листом, що містить пропозицію до банку-порушника щодо добровільної сплати суми штрафу протягом трьох робочих днів, починаючи з наступного дня після отримання ним цього рішення.

Слід зазначити, що з 01.10.2020 НБУ розпочинає спільний проект Twinning з центробанками Польщі та Литви за підтримки ЄС. Напрямами співпраці є розвиток підходів до банківського нагляду у рамках SREP (процес наглядових перевірок та оцінки, Supervisory Review and Evaluation Process, адже НБУ має право перевіряти банки); упровадження системи миттєвих платежів [95].

Слід згадати Постанову НБУ «Про подання звітності з питань фінансового моніторингу до НБУ» від 30.07.2020 № 113 [96], Постанову Правління НБУ від 28.07.2020 № 107 «Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу» [97], вимоги яких поширюються на страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу); платіжні організації, учасників чи членів платіжних систем, які надають фінансові послуги на підставі відповідних ліцензій чи реєстраційних документів; операторів поштового зв'язку; інші установи, які надають послуги з переказу коштів та

здійснення валютних операцій; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України. Цікавим є те, що відповідно до Єдиного стандарту автоматичного обміну податковою (фінансовою) інформацією (Common Reporting Standard, далі - «CRS») банки, страховики, кредитні спілки та інші визначені суб'єкти можуть розкривати певні відомості, отримані про своїх клієнтів, у рамках автоматичного обміну податковою інформацією між податковими органами різних держав [98]. Так, 03.12.2019 Парламентом України вже було прийнято два законопроекти, якими встановлені вимоги щодо подання українськими фінансовими установами звітності для цілей автоматичного обміну інформацією за стандартами FATCA та CRS. Обмін вказаною інформацією розпочався із 2020 року.

Отже, у разі неодноразових порушень банківського законодавства застосовуються ЗУ «Про банки та банківську діяльність», «Про валюту та валютні операції» - стаття 14, ЗУ «Про фінансовий моніторинг» - стаття 24, Постанова Правління НБУ. І наглядова діяльність Національного банку України охоплює всі банки, їх відокремлені підрозділи, афілійованих та споріднених осіб банків на території України та за кордоном, установи іноземних банків в Україні, а також інших юридичних та фізичних осіб у частині дотримання вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо здійснення банківської діяльності. НБУ для здійснення нагляду у сфері запобігання та протидії має право безоплатного доступу (у тому числі автоматизованого) до відповідних інформаційних систем (баз даних) органів державної влади у порядку, узгодженому НБУ з відповідним органом державної влади. Тобто усі ці суб'єкти є під наглядом НБУ, з метою дотримання банківського та фінансового законодавства. НБУ у разі порушення порядку розкриття інформації на фондовому ринку або у системі накопичувального пенсійного забезпечення, порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, невиконання законних вимог посадових осіб НБУ у сфері банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків

небанківських фінансових послуг може застосовувати такі санкції: штраф, блокування активів, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань, заборона на встановлення ділових контактів, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань (заборона надавати кредити, позики, фінансову допомогу, гарантії; заборона здійснювати кредитування через купівлю цінних паперів; заборона придбання цінних паперів), тощо. Саме у постанові Правління НБУ «Про забезпечення реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» визначено порядок реалізації банками санкцій та моніторингу їх виконання.

2.5. Правові акти НБУ як форма державного регулювання діяльності суб'єктів нагляду НБУ

Державне регулювання діяльності банків відповідно до ст. 61 ЗУ «Про НБУ» здійснює НБУ. Реалізує він його згідно з ст. 66 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» в формі адміністративного та індикативного регулювання. Закон оперує поняттям «форма», хоча, на нашу думку, в даній нормі визначаються різні способи державного регулювання.

Так, якщо звернутися до значень цих категорій, то «форма - це зовнішній вигляд, обрис речі, дії тощо або зовнішній вираз певного зміст» [99]. Тоді як «спосіб - це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось» [100, с. 1179]. Так, зокрема регулювання шляхом встановлення обов'язкових економічних нормативів є способом, а формою є затвердження нормативного акту НБУ - Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні [101]. Або такий спосіб як нагляд за діяльністю банків реалізується за допомогою таких форм як прийняття рішення про розподіл компетенції підрозділів Національного банку України в сфері банківського нагляду, затвердження плану перевірок банківських установ, прийняття рішення про проведення позапланової перевірки, прийняття рішення про застосування заходів впливу тощо. Способи державного регулювання діяльності банків

зовнішнім виразом, тобто формою можуть мати не тільки рішення, спрямовані на розв'язання конкретної ситуації, тобто не тільки індивідуальні правові акти, але й нормативні.

Отже, можна говорити про те, що формою зовнішнього вираження державного регулювання діяльності банків виступають саме різні за юридичними властивостями правові акти, які видає НБУ. Підкреслимо, що сам НБУ поділяє правові акти, що ним видані, нормативно-правові акти та інші акти НБУ (положення, інструкції, правила довгострокового чи короткострокового застосування; спільні з іншими міністерствами та відомствами правові акти.

Положення - це правовий акт, який визначає і регулює окремі види банківської діяльності. Інструкція встановлює правила, які регулюють грошові, кредитні, валютні, розрахункові відносини банків, а також відносини банків з юридичними та фізичними особами. Правила - службові документи організаційного характеру, в яких викладаються певні вимоги, що регламентують порядок дій банківських службовців. Нормативні документи затверджуються постановами Правління НБУ. Постанови, накази, розпорядження, листи, телеграми є правозастосовуючими документами розпорядчого характеру і видаються на виконання законодавства та нормативних актів НБУ). Це впливає із п. 1.3 Інструкції НБУ «Про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації нормативних документів НБУ», затвердженої постановою Правління НБУ від 20.12.1995 № 313 [102]. Щоправда термін правовий акт в правовій літературі використовується в різних значеннях. В даному випадку під правовими актами розуміємо письмові документи, що приймаються Банком як правомочним суб'єктом права і мають офіційний характер та обов'язкову силу, виражають владні веління та спрямовані на врегулювання суспільних відносин [103, с. 8].

Проте, в ЗУ «Про НБУ» стаття 56 містить: «НБУ видає нормативно-правові акти та розпорядчі акти». Тому, на нашу думку більш доцільним є узгодити законодавство, та встановити чіткі види правових актів НБУ. Велике значення для регулювання діяльності банків мають нормативно-правові акти Банку. Причому ЗУ «Про НБУ» не визначає ані порядку прийняття рішень Правлінням при

затвердженні нормативно-правових актів НБУ, ані порядку державної реєстрації, ані порядку оприлюднення нормативних актів НБУ. Адже на нормативні акти НБУ не поширюється дія Указу Президента № 493/92 Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади, хоча фактично застосовується норми ним встановлені [104]. Також слід відмітити, що Мін'юст скасовує державну реєстрацію нормативно-правових актів НБУ на підставі акту, дія якого також на них не поширюється. Тому, на нашу думку, ст. 56 ЗУ «Про НБУ» має більш детально ніж зараз регламентувати порядок набуття чинності нормативно-правових актів Нацбанку.

Потребує додаткового дослідження питання видання Нацбанком актів, реєстрація яких в Мін'юсті не здійснюється, а ознак нормативних чи індивідуальних актів не має, хоча виконання від банків вимагається.

Законодавчо не вирішеним є питання юридичної сили нормативних актів НБУ, хоча передбачається можливість видання спільних актів як з Урядом України, так і з іншими державними органами (наприклад, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку). В такому випадку незрозумілим є можливість прийняття спільного нормативного акту двох органів, рішення яких мають різну юридичну силу.

На нашу думку, Закон від 18.11.2009 № 1729-VI «Про нормативно-правові акти» не вирішує всіх проблем, пов'язаних з виданням та набуттям чинності підзаконних нормативних актів. А також не дає чіткої відповіді щодо місця нормативно-правових актів НБУ в системі підзаконних нормативних актів. Не дає відповідь на це питання і Конституція України, але колізії, які можуть виникати і у зв'язку з їх застосуванням, найпростіше розв'язувати за принципом пріоритету спеціальної норми [105].

Індивідуальні акти, що видаються НБУ, видаються для врегулювання конкретних індивідуальних випадків. Залежно від мети їх видання вони стосуються банків, або діяльності самого Банку. Залежно від суб'єктів, уповноважених їх видавати індивідуальні акти Нацбанку діляться на акти Правління, Ради НБУ, Голови НБУ, створених ним органів, самостійних структурних підрозділів

центрального апарату Нацбанку, територіальних управлінь. Індивідуальні правові акти Правління приймаються у зв'язку з оперативним управлінням банківською системою або реалізацією функції банківського нагляду. Індивідуальні акти оперативного управління банківською системою є реакцією Правління на стан економіки або банківської системи. Виходячи із специфіки правового статусу НБУ, такі правові акти слід виділити в окрему групу, законодавчо закріпити їх основні ознаки, визначити, з якою метою вони видаються, їх юридичну силу і, відповідно, правові наслідки, які вони можуть мати. На нашу думку, також слід точніше визначити в Законі критерії, які дозволять однозначно відмежувати нормативні акти НБУ від індивідуальних, закріпити їх на законодавчому рівні, що дозволить вирішити проблеми правозастосування.

З приводу правових актів Ради НБУ слід зазначити, що для безпосереднього регулювання діяльності банків вони не використовуються. І лише частина прийнятих Головою НБУ правових актів є індивідуальними правовими актами Нацбанку, які використовуються для регулювання діяльності банків в Україні. Також, слід зазначити, що одноособові рішення, які Голова НБУ приймає в межах своєї компетенції краще видавати у формі Розпоряджень Голови НБУ, а не Наказів НБУ.

Щодо самостійних структурних підрозділів центрального апарату Нацбанку, створених Нацбанком органів та територіальних управлінь Нацбанку, то їх індивідуальні приписи видаються переважно у зв'язку з застосуванням до банків заходів впливу.

Ще одним видом правового акту, які видає НБУ, це є його Листи. Наприклад, 16.07.07 НБУ видав лист № 40-111/2430-7203 «Про реорганізацію банків шляхом перетворення» [106], в якому передбачив ряд вимог щодо реорганізації банків з товариств з обмеженою відповідальністю та закритих акціонерних товариств у зв'язку із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу» від 14.09.06 N 133-V, в якому передбачається, що банки створюються у формі відкритого акціонерного товариства або кооперативного банку. Однак,

стурбований станом справ деяких банків через зволікання прийняття рішення щодо реорганізації банків шляхом перетворення, НБУ надіслав у банки індивідуальні листи (наприклад, Лист НБУ до ЗАТ «Кредит Європа Банк» від 24.09.08 № 47-312/472-12919 [107]), в яких запропонував керівництву конкретних банків невідкладно розпочати роботу щодо приведення організаційно-правової форми банків у відповідність з вимогами вищезгаданого закону у встановлений термін.

Як вже було зазначено вище, листи Банку не є нормативними документами, тобто не містять норми права, однак мають дуже важливе значення в регулюванні банківської діяльності. Так, наприклад, листом № 40-111/3051-10722 від 05.08.2008 НБУ [108] встановив, що облік коштів за кореспондентським рахунком, що здійснюється на умовах, передбачених для строкових вкладів (депозитів), є порушенням вимог Постанови НБУ «Про затвердження нормативно-правових актів НБУ з бухгалтерського обліку» [109], в частині відображення операцій, що визначені законодавством України, відповідно до їх економічної суті, чим скасував майже 17-річну міжбанківську практику накопичення та утримання банківських коштів протягом визначеного строку на кореспондентських рахунках шляхом укладання міжбанківських договорів не знижувального залишку грошових коштів на кореспондентському рахунку на певний строк (у цивільно-правовому порядку), що дозволяло банкам уникати формування резерву під кредитні ризики за такими операціями, без порушення банківського законодавства. Адже в листі НБУ йшлося саме про порушення «економічної», а не «правової» суті таких операцій.

19.07.2018 НБУ видав Лист про попередження здійснення окремих фінансових операцій, в якому зазначав, що під час здійснення нагляду за банками у сфері фінансового моніторингу виявлений ряд фінансових операцій, що проводились суб'єктами господарювання - клієнтами банків з переведення безготівкових коштів у готівку, характер яких може свідчити про легалізацію кримінальних доходів/фінансування тероризму та/або здійснення ризикової/діяльності, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку. І у зв'язку із зазначеним рекомендує банкам, які обслуговують таких клієнтів, або, які надають послуги підкріплення каси суб'єкта господарювання готівкою, забезпечити ретельний,

поглиблений та всебічний аналіз фінансових операцій клієнтів на предмет виявлення подібних фінансових операцій [110].

01.03.2019 НБУ видає Лист про ризики проведення фінансових операцій з ОВДП (облігації внутрішньої державної позики). Так само, як і вище зазначений Лист, цей має рекомендаційний характер, щодо більш ретельного, уважного та серйозного вивчення клієнтської бази та дій, які вони проводять [111]. Завдяки цим нормативно-правовими актам НБУ, ми можемо зробити висновок, що НБУ відслідковує, контролює та проводить нагляд за діяльністю банків, робить зауваження та надає рекомендації щодо вдосконалення їх роботи. Зауважимо, що Банк здійснює також інтерпретаційну діяльність у зв'язку з питаннями, що виникають під час здійснення банківської діяльності. Потрібно підкреслити, що НБУ не наділений правом офіційного тлумачення чи офіційного роз'яснення нормативних актів щодо питань їх правильної реалізації. Свої роз'яснення та уточнення НБУ, як правило, видає у формі правозастосовних актів - листів НБУ.

Так, наприклад: 04.06.10 НБУ видав Лист «Роз'яснення про порядок здійснення іноземних інвестицій» за № 13-215/2974-9413 [112], в якому дав пояснення щодо застосування положень нормативно-правових актів Національного банку України, які регулюють питання здійснення іноземного інвестування в Україну, у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання іноземних інвестицій та кредитування»; Листом від 19.02.10 N48-104/322-2641 «Роз'яснення з питань здійснення фінансового моніторингу» Банк пояснив деякі питання щодо здійснення банками фінансового моніторингу операцій за рахунками клієнтів, відкритими не за їх ініціативою, а у зв'язку з реорганізацією банку (філії) [113].

Зауважимо, що на практиці банки намагаються всіляко дотримуватися листів Банку, незважаючи на їх рекомендаційний характер. На нашу думку, доречним є наділення НБУ правом офіційного тлумачення своїх нормативно-правових актів. Такі офіційні роз'яснення не мають містити норми права, однак мають бути документами, обов'язковими до виконання всіма банківськими та небанківськими

фінансовими установами, фізичними та юридичними особами на території України, що призведе до нормативного закріплення однакової неухильної практики реалізації нормативно-правових актів НБУ. Отже, правові акти НБУ займають найбільшу частину всіх актів банківського законодавства та є формою нормотворчості НБУ, за допомогою якої НБУ виконує всі свої функції центрального банку держави, що передбачені чинним законодавством.

На нашу думку, варто наділити НБУ правом офіційного роз'яснення своїх нормативно-правових актів, що призвело б до нормативного закріплення вже існуючої практики неухильної реалізації банківськими та небанківськими фінансовими установами правозастосовних актів Національного банку на території України та видання НБУ інтерпретаційних актів у формі офіційних роз'яснень, обов'язкових до виконання всіма суб'єктами банківських правовідносин.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У випускній кваліфікаційній роботі ми дослідили питання повноваження у сфері фінансової діяльності Національного банку України. За результатами дослідження можна зробити такі висновки.

1. Фінансово-правовий статус Національного банку України - це правове положення незалежного, особливого органу державного управління у відносинах мобілізації, розподілу, використання коштів публічних фондів держави та органів місцевого самоврядування, а також емісії грошової одиниці України, права та обов'язки якого спрямовані на забезпечення стабільності грошової одиниці України. Права та обов'язки, які становлять правовий статус Національного банку України, у 2020 році значно розширено, оскільки до його повноважень держава додала сферу регулювання та нагляду не тільки за банками, а і за небанківськими фінансовими установами (окрім, бірж та недержавних пенсійних фондів).

2. На основі принципів, як загально-правових, так і спеціальних, Національний банк України виконує покладені на нього завдання та функції, з метою дотримання стабільності національної грошової одиниці, а також для зняття всіх наявних обмежень і переходу до режиму вільного руху капіталу, який стане підґрунтям для полегшення ведення господарської діяльності та інвестиційного клімату в Україні, припливу іноземного капіталу, стійкого економічного зростання. Загально-правові принципи закріплені в Конституції України. Інші принципи вже більш теоретичні, та сформульовані після вивчення банківського законодавства. На нашу думку, враховуючи збільшену сферу повноважень Національного банку України, для більш розширеного сприйняття фінансово-правового статусу Національного банку України, організації його фінансової діяльності потрібно належним чином систематизувати та закріпити решту принципів у чинному законодавстві, а саме в Розділі I Закону України «Про Національного банку України».

3. Кожна держава має свої особливості побудови банківської системи, проте вивчення питання правового режиму центрального банку в різних державах

призвело до висновку, що є спільні риси між законодавством України та інших держав. Банки є незалежними; їх організація та діяльність регулюється Основним законом держави - Конституцією і окремим спеціальним законом; основне завдання - емісія та стабільність грошової одиниці; незалежність емісійного інституту пояснює волю держав при створенні центральних банків забезпечити послідовність та постійність дій у проведенні грошово-кредитної політики. Разом з тим, наявні відмінності у правовому статусі центральних банків, його повноважень та організації фінансової діяльності, зокрема, є центральні банки, які здійснюють нагляд тільки за банками, а є держави, для яких характерна наявність функцій нагляду і регулювання не тільки за банками, а й за небанківськими фінансовими установами. І тому, на нашу думку, діяльність Національного банку України потрібно більш ретельно перевіряти та контролювати, як у Швейцарії, та на практиці показувати свою незалежність від інших гілок влади, як Німецький центральний банк.

4. В Україні головним суб'єктом монетарної політики є Національний банк. Участь у розробці грошової політики беруть Уряд, Мінфін, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Верховна Рада України. Органи виконавчої та законодавчої влади визначають макроекономічні показники, які слугують орієнтирами для формування цілей грошово-кредитної політики: обсяг ВВП, розмір бюджетного дефіциту, рівень зайнятості, платіжний та торговельний баланси. І саме через різні сфери діяльності НБУ, ми можемо побачити його співпрацю з органами публічної влади: Президентом України, Парламентом України, Урядом, Міністерствами, Державною казначейською службою України, Рахунковою палатою України, органами місцевого самоврядування, судовою гілкою влади та ін.

5. НБУ виступає основним суб'єктом грошово-кредитної політики, який в процесі її формування співпрацює із органами публічної влади України. Основні засади грошово-кредитної політики розробляє Рада Національного банку. Національний банк України забезпечує стабільність грошової одиниці, встановлює облікову ставку. У зв'язку із нововведеннями 2020 повноваження Національного

банку України розповсюджуються на зовсім нові відносини та суб'єктів. Національний банк України контролює питання використання електронних грошей при розрахунках, грошові перекази за допомогою QR-коду, оплату послуг та товарів безготівковим способом; співпрацює з Мінцифри у сфері використання віртуальних активів.

6. Бюджетні повноваження Національного банку України - це передбачені або санкціоновані фінансово-правовими нормами права й обов'язки Національного банку України у сфері бюджету та бюджетного процесу. Отже, на 1 стадії НБУ є учасником бюджетного процесу, тому що саме на основі його інформації та показників, які він подає Президенту, Парламенту України та Уряду України, формується Бюджетна декларація та проект державного бюджету. На стадії виконання бюджету, тобто на 4 стадії бюджетного процесу, Національний банк України наділений повноваженнями щодо обслуговування Єдиного казначейського рахунку та обов'язком щодо перерахування до Державного бюджету України частини прибутку. Згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про Національний банк України» джерелами формування статутного капіталу Національного банку України за потреби є кошти Державного бюджету України. Згідно з ч. 5 ст. 5 ЗУ «Про Національний банк України»: «У разі недостатності коштів загальних резервів перевищення витрат Національного банку над його доходами компенсується за рахунок коштів Державного бюджету України наступного за звітним року». Отже, на стадії виконання бюджету Національного бюджету України може бути суб'єктом, якому виділяються кошти з Державного бюджету України. Оскільки це незалежний орган, його фінансування повинно бути здійснене окремим рахунком, можна зробити висновок, що Національний банк України в такому випадку буде розпорядником бюджетних коштів. Отже, може брати участь на 2 та 5 стадіях бюджетного процесу.

7. Національний банк України, як орган державного управління та суб'єкт першої ланки банківської системи, має право емісії грошової одиниці України та право видачі ліцензій банкам та іншим фінансовим установам, зокрема на переказ

коштів та здійснення валютних операцій. З 2020 здійснює нагляд та регулювання за платіжними системами та небанківським фінансовим ринком.

8. Незалежному органу, який регулював монетарну політику та емісію грошей, держава надала складні повноваження у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг (за виключенням недержавних пенсійних фондів). Для забезпечення можливості належної реалізації повноважень було внесені зміни не тільки до Закону України «Про Національний банк України», але й прийнята нова редакція Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення», Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг» та Закону України «Про валюту та валютні операції». Національний банк також дозволив здійснювати грошові перекази за допомогою QR-коду. Отже, повноваження Національного банку України розповсюджуються на зовсім нові відносини та суб'єктів (зокрема, щодо віртуальних активів, емісії електронних грошей). Вважаємо, що з регулюванням діяльності зазначених суб'єктів, з боку органу державного управління, правовий статус, якого визначений на рівні Конституції України, стане одним з шляхів у розвитку та побудові зрозумілої та прозорої бізнес-моделі ринку фінансових послуг.

9. Порушення банківського законодавства, законодавства у сфері державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг, валютного законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, законодавства у сфері фінансового моніторингу, у разі невиконання законних вимог посадових осіб Національний банк України може застосувати такі санкції: штраф, блокування активів, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань, заборона на встановлення ділових контактів, зупинення виконання економічних та фінансових зобов'язань (заборона надавати кредити, позики, фінансову допомогу, гарантії; заборона здійснювати кредитування через купівлю цінних паперів; заборона придбання цінних паперів), запобігання виведенню капіталів за межі України тощо (відповідно до Постанови Правління Національного банку України «Про

забезпечення реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [114].

10. Правові акти Національного банку України є формою нормотворчості Центрального банку України, за допомогою якої Національний банк України виконує свої функції центрального банку держави, що передбачені у чинному законодавстві. Правові акти Національного банку України займають найбільшу частину всіх актів законодавства і тому, на нашу думку, варто надати Національному банку України право офіційного роз'яснення своїх нормативно-правових актів, що призвело б до нормативного закріплення вже існуючої практики реалізації банківськими та небанківськими фінансовими установами правозастосовних актів Національного банку на території України. І надати можливість видавати інтерпретаційні акти у формі офіційних роз'яснень.

На підставі проведеного дослідження вироблено пропозиції до законодавства:

- для більш розширеного сприйняття фінансово-правового статусу Національного банку України, організації його фінансової діяльності потрібно належним чином систематизувати та закріпити не тільки загально-правові, а і спеціалізовані принципи у чинному законодавстві, а саме в Розділі I Закону України «Про Національний банк України»;

- варто надати Національному банку України право офіційного роз'яснення своїх нормативно-правових актів, що призвело б до нормативного закріплення вже існуючої практики реалізації банківськими установами правозастосовних актів Національного банку на території України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ващенко Ю. В. Банківське право: Навч. посібник. К: Центр навчальної літератури, 2006. 344 с.
2. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
3. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.
4. Яськів Б.А. «Фінансово-правовий статус Національного банку України». Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 05.10.2016. Вороновські читання (Фінансове право: сучасний стан та перспективи). URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/1453/document.pdf>.
5. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
6. Про валюту та валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.
7. Про вступ України до Міжнародного валютного фонду, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Міжнародної асоціації розвитку та Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій: Закон України від 03.06.1992 № 2402-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-12#Text>.
8. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294-20#Text>.
9. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
10. International convergence of capital measurement and capital standards (updated to April 1998). URL: <https://www.bis.org/publ/bcbsc111.htm>.
11. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework - Comprehensive Version. Bank for International

- Settlements. June 2006. URL: <http://www.bis.org/publ/bcbs128.pdf>.
12. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Bank for International Settlements. December 2010. URL: <https://www.bis.org/bcbs/basel3.htm?m=3%7C14%7C572>.
  13. Basel IV: Consolidated Basel Framework. 09.04.2019. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d462.htm>.
  14. Core Principles for Effective Banking Supervision. 2012. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Basel_Core_principles_2012.pdf?v=4.
  15. International regulatory framework for banks. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.htm>.
  16. Міжнародні підходи до вимірювання ризику ліквідності, стандартів і моніторингу. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.htm>.
  17. Протокол про Статут Європейської системи центральних банків та Європейського Центрального банку: Міжнародний документ від 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_681#Text.
  18. Про внесення змін до Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України: Постанова Національного банку України від 06.02.2020 № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0016500-20#Text>.
  19. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
  20. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
  21. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку: Указ Президента України від 23.11.2011 № 1063/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text>.
  22. Національний банк та ЄБРР підписали договір про валютний своп на 0,5 млрд. дол. США. 07.05.2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ta-yebrr-pidpisali-dogovir-pro-valyutniy-svop-na-05-mlrd-dol-ssha>.
  23. Про затвердження Положення про електронні гроші в Україні: Постанова Національного банку України від 25.06.2008 № 178. Втрапив чинність.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0688-08#Text>.

24. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей: Постанова Національного банку України від 04.11.2010 № 481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#Text>.
25. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.
26. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо ведення підприємницької діяльності е-резидентами в Україні: Проект Закону України від 20.10.2020 №4240. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70217.
27. Банківське право. Статус та повноваження Національного банку України. URL: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/bank/19798/>.
28. Т.А. Латковська: Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз. Автореф. дисер. на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Одеса. 2008.
29. Костюченко О. А. Банківське право. Підручник. Третє вид. 2003. 928 с.
30. Латковська Т. А. «Історія виникнення та розвитку банку Англії. 2006. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2006_29_34
31. Брайолт К. Денежно-кредитная система Великобритании (к 300-летнему юбилею Банка Англии). Деньги и кредит. 1994.
32. Щеглюк М. С. Пріоритети розвитку центрального банку в умовах фінансової інтеграції: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук., ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». 2016.
33. Сайт Німецького Центрального банку. URL: <https://www.bundesbank.de/en/bundesbank/organisation>.

34. Мельник П.В. Банківські системи зарубіжних країн: [підручник]. П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, О.Д. Гордей. К.: Алерта, 2010. 586 с.
35. Сідак М.В. Правові статуси центральних банків у країнах Європи: порівняльний аналіз. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2010. Вип. 14. С. 351-357.
36. Лазаренко Р.П. Антикризова політика Німецького федерального банку. Фінанси України. 2014. № 12. С. 96-102.
37. Златіна Н. Особливості банківських систем зарубіжних країн (на прикладі Франції, Німеччини, Італії та Швейцарії). Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2010. Вип. 84. С. 90-93.
38. Сайт Центрального банку Франції. URL: <https://www.banque-france.fr/>.
39. Рудый К.В. Финансовые, денежные и кредитные системы зарубежных стран: Учеб.пособие. 2-е изд., испр. и доп. М.: Новое знание, 2004. С.158.
40. Рисін В.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. посіб. К.: УБС НБУ, 2007.
41. Заверуха І.Б. Банківське право: Навчальний посібник. Львів: «Астролябія», 2002. 222 с. URL: <http://megalib.com.ua/book>.
42. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник [для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] [3-тє вид., доп. і перероб.]. Житомир: ПП «Рута», 2006. 512 с.
43. Банківське право України; Навч. посібник. За заг. ред. А.О. Селіванова, 2000.
44. Малюткин В. А. Организация взаимодействия подразделений органов внутренних дел в осуществлении профилактики преступлений: лекция № 13, под ред. Г. А. Аванесова. М.: РИО МВД СССР, 1976. 40 с.
45. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч. посібник. К., 1998. 268 с.
46. Дембровський М.В. У чому полягає місія центрального банку? Урядовий кур'єр. 1999. № 128. 4 с.
47. Конституции государств Европейского Союза. Под общей редакцией Л. А. Окунькова. М., 1999.
48. Бугулов В.М., Бугулова Т.В. Національний банк та його операції: Конспект

лекцій. К.: МАУП, 1997. 44 с.

49. Про Рахункову палату України: Закон України від 02.07.2015 № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19>.
50. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19#Text>.
51. Звіт Рахункової палати України, 2018. URL: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=214>.
52. Звіт Рахункової палати України, 2019. URL: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=150>.
53. Положення про утворення Агентства з управління державним боргом України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.02.2020 № 127. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127-2020-%D0%BF>.
54. Питання Міністерства цифрової трансформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.09.2019 № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text>.
55. НБУ та Мінцифри домовилися про співпрацю: 08.04.2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/navchalniy-kurs-dlya-ukrayintsiv-distantsiyna-identifikatsiya-bezgotivkovi-rozrahunki-ta-bagato-inshogo-nbu-ta-mintsifri-domovilisya-pro-spivpratsyu>.
56. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/eMbmHjDsYNINdsE>.
57. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>.
58. Порядок казначейського обслуговування державного бюджету за витратами: Наказ Міністерства фінансів України від 24.12.2012 № 1407. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0130-13#Text>.
59. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг: Закон України від 12.09.2019 № 79-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-20#Text>.

60. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97/ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97%D0%B2%D1%80#Text>.
61. Державний реєстр судових рішень: Ухвала Господарського суду Львівської області від 19.04.2019, справа № 914/1034/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81267952>.
62. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
63. Кубрак А.Г., Новації законодавства у сфері повноважень НБУ. Фінансове право: Збірник наукових праць. Ч. 1. Київський національний торговельно-економічний університет. 2020.
64. Регламент Європейського парламенту та Ради 2015/847 року про інформацію, що супроводжує грошові перекази від 20.05.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX%3A32015R0847>.
65. Директива Європейського Парламенту и Совета Європейського Союзу 2015/849 о предотвращении использования финансовой системы для целей отмывания денег или финансирования терроризма от 20.05.2015. URL: <http://base.garant.ru/71279458/>.
66. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Національного банку України від 21.01.2004 № 22 зі змінами від 30.04.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04#Text>.
67. Національний банк зареєстрував міжнародну платіжну систему «PayRun»: 05.12.2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-zareyestruvav-mijnarodnu-platijnu-sistemu-payrun>.
68. Про намір щодо вступу Національного банку України до складу акціонерів Банку Міжнародних Розрахунків у Базелі: Рішення Національного банку України від 24.04.2014 № 15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr015500-14#Text>.
69. Сідор М.І. Національний банк України як учасник бюджетного процесу в Україні. 2015, № 3 (20).

70. Голосніченко Д. І. Теорія повноважень: вітчизняний та зарубіжний досвід їх формування: монографія, Д.І. Голосніченко. Київ, 2009. 356 с.
71. Кулакова Є. Компетенція: поняття, суб'єкти, особливості. 2005. № 3.
72. Административное право Украины: учебник под общ. ред. С.В. Кивалова. Харьков: Одиссей, 2004. 880 с.
73. Бахрах Д. Н. Основные понятия теории социального управления: учеб. пособ. по спецкурсу. Д.Н. Бахрах. Пермь: Пермский гос. ун-т, 1978. 102 с.
74. Лежебокова А. А. Некоторые особенности бюджетных правоотношений. А. А. Лежебокова, Финансовое право. 2007. № 10.
75. Воронова Л.К. Фінансове право України: Підручник. Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.
76. Положення про єдиний казначейський рахунок: Наказ Державного казначейства України від 26. 06. 2002 № 122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0594-02#Text>.
77. Гетманцев Д. О., Шукліна Н. Г. Банківське право України. URL: http://bookw.u.net/book_bankivske-pravo-ukrani_711/.
78. Воронова Л.К. Про правовий статус Національного банку України та його Ради за новим Законом України «Про Національний банк України». Реферативний огляд чинного законодавства України. За ред.В. В. Цветкова. К.: Салком, 2000.
79. Орлюк О. П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. К., 2003.
80. Про затвердження Положення про порядок видачі небанківським фінансовим установам, операторам поштового зв'язку ліцензій на здійснення валютних операцій: Постанова Національного банку України від 09.08.2002 № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0712-02#Text>.
81. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.
82. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності:

Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text>.

83. Національний банк України. Департамент нагляду за страховим ринком трансформовано в Департамент нагляду за ринком небанківських фінансових послуг: стаття від 06.10.2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/departament-naglyadu-za-strahovim-rinkom-transformovano-v-departament-naglyadu-za-rinkom-nebankivskih-finansovih-poslug>.
84. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав споживачів фінансових послуг: Закон України від 20.09.2019 № 122-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/122-20#Text>.
85. Національний банк України. Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору: 2018. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/NB_FIs_regulation_Draft_concept_2018.pdf?v=4.
86. Національний банк України. Біла книга НБУ «Майбутнє ринку страхування в Україні»: квітень 2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_fin_pr_2020-04-22.pdf?v=4.
87. Національний банк України. Біла книга НБУ «Майбутнє регулювання небанківського лізингу»: від 19.05.2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_lizing_2020.pdf?v=4.
88. Національний банк України. Біла книга НБУ «Майбутнє регулювання діяльності ломбардів»: від 13.05.2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_lombard_2020.pdf?v=4.
89. Національний банк України Біла книга НБУ «Майбутнє регулювання ринку кредитування фінансовими компаніями»: від 27.04.2020. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_credit_fincompanies_2020.pdf?v=4.
90. Фінансове право. Підручник. URL: https://pidruchniki.com/19991130/pravo/finansove_pravo_ukrayini.
91. Лучковська С.І. Фінансове право. Підручник. URL: https://pidruchniki.com/1584072021894/pravo/finansove_pravo.

92. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу: постанова Правління Національного банку України від 17.08.2012 № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12#Text>.
93. Національний банк України. НБУ оприлюднив для громадського обговорення проект Положення про застосування заходів впливу до учасників ринку небанківських фінансових послуг. 16. 09. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-oprilyudniv-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-polojennya-pro-zastosuvannya-zahodiv-vplivu-do-uchasnikiv-rinku-nebankivskih-finansovih-poslug>.
94. Положення про Комісію Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків: Постанова Національного банку України; Положення від 09.11.1998 № 470. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0470500-98#Text>.
95. Національний банк України. Національний банк України розпочинає спільний проект Twinning з центробанками Польщі та Литви за підтримки ЄС: 01. 10. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-rozpochinaye-spilniy-proyekt-twinning-z-tsentrobankami-polschi-ta-litvi-za-pidtrimki-yes>.
96. Про подання звітності з питань фінансового моніторингу до Національного банку України: Постанова Національного банку України від 30.07.2020 № 113. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0113500-20#Text>.
97. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу: Постанова Національного банку України від 19.05.2020 № 65 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0065500-20#Text>.
98. Information about The Common Reporting Standard (CRS). URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/common-reporting-standard/>.
99. Форма В.П., Нагребельний В.П. Юридична енциклопедія: [в 6т.] НАНУ, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: ред. Ю.С. Шемшученко. Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 6: Т-Я. 2004. С.294.
100. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000 слів. уклад.

голов. ред В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2002. 1440 с.

101. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
102. Інструкція про порядок підготовки, видання, реєстрації, надсилання та систематизації нормативних документів Національного банку України: Постанова Правління Національного банку України від 20.12.1995 № 313. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va313500-95#Text>.
103. Мурашин О.Г. До питання про поняття правового акта. Підприємництво, господарство і право. 2002. № 12. С. 7-9.
104. Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади: Указ Президента № 493/92 від 21.05.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-92-%D0%BF#Text>.
105. Про нормативно-правові акти: Постанова Верховної Ради України від 05.04.2001 № 2369-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2369-14/conv#o2>.
106. Про реорганізацію банків шляхом перетворення: Лист Національного банку України № 40-111/2430-7203. Втрапив чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v7203500-07#Text>.
107. Лист Національного банку України до ЗАТ «Кредит Європа Банк» від 24.09.08 № 47-312/472-12919. URL: <https://moskalenkolawyers.com.ua/uk/Legal-acts-of-the-National-Bank-of-Ukraine.html>.
108. Лист Національного банку України № 40-111/3051-10722 від 05.08.08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0722500-08#Text>.
109. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку: Постанова Національного банку України від 11.09.2017 № 89. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0089500-17#Text>.
110. Про затвердження Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань

реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Постанова Національного банку України від 30.06.2020 № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20#Text>.

111. Лист Національного банку України про ризики проведення фінансових операцій з ОВДП (облігації внутрішньої державної позики) від 01.03.19. URL: <https://old.bank.gov.ua/document/download?docId=89597829>.

112. Лист Національного банку України про роз'яснення про порядок здійснення іноземних інвестицій № 13-215/2974-9413 від 04.06.2010. Втратив чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v9413500-10#Text>.

113. Лист Національного банку України про надання роз'яснення з питань здійснення фінансового моніторингу № 48-104/322-2641 від 19.08.19. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Notice_20082019_42976.

114. Про забезпечення реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Постанова Національного банку України від 01.10.2015 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0654500-15#Text>.